

જાત્રીઓના પ્રકાશન

પુસ્તક ૪૨ નું

અંક ૫ માં

સંવત ૨૦૦૦

માર્ગશીર્ષ

પ્રકાશક—

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર.

મા અંક માં

૧. પ્રભુ ભજન...	...	૮૫	૭. આંતરદર્શન (Introspection)	૯૭
૨. શાસન સુધાકરને	...	૮૬	૮. સમય માં પમાણ ।	૧૦૧
૩. સંસારનું મૂળ	...	૮૭	૯. ધર્મ	૧૦૨
૪. સિંહાન્યોક્તિ ।	...	૮૮	૧૦. અમર આત્મમંથન	૧૦૩
૫. નંદન મણિયાર	...	૮૯	૧૧. શ્રી આદિનાથ પ્રભુ ચરિત્ર (ભાષાંતર)	
૬. સત્યાસત્ય ગવેષણા ।	...	૯૩	માટે મળેલ અભિપ્રાય	૧૦૪

નવા થયેલા માનવંતા સભાસદો

૧. શેઠ પન્નાલાલ ચુનીલાલ	મુંબઈ	લાઈફ મેમ્બર
૨. શાંતિલાલ અમૃતલાલ મહેતા	વલસાડ	"
૩. શેઠ શાંતિલાલ જીવણલાલ	વડવાણ શહેર	"
૪. શાહ હીરાલાલ અનોપચંદ	ભાવનગર	"
૫. શાહ રતિલાલ લક્ષ્મીચંદ	"	"
૬. શેઠ જમનાદાસ દેવચંદભાઈ	"	"
૭. ગાંધી નાનચંદ માધવજી	"	"

શ્રી આદિનાથ પ્રભુ ચરિત્ર (શ્રી અમરચંદ્રસૂરિજી)

૧૦૩૦૨ શ્લોકપ્રમાણ, મૂળ સંસ્કૃત ભાષામાં કાવ્યરૂપે અને સુંદર શૈલીમાં વિસ્તાર-પૂર્વક જુદા જુદા આગમો તથા પૂર્વાચાર્યોકૃત અનેક ગ્રંથોમાંથી દોહન કરી શ્રીમાન અમરચંદ્રસૂરિજીએ રચેલા આ અપૂર્વ ગ્રંથ છે. રચનાર મહાત્માની કવિત્વશક્તિ અદ્ભુત છે. તેમાં આવેલ સર્વ પ્રકારના રસો, અલંકારો, શબ્દલાલિત વગેરેથી રચના ઘણી જ સુંદર છે. તેનું આ સાદું, સરલ અને સુંદર ગુજરાતી ભાષાંતર છે.

આ ગ્રંથમાં પ્રભુના તેર ભવો તથા યુગલિકો સર્વથી અપૂર્વ વર્ણન, આ ચોવીશીમાં શ્રી આદિનાથ પ્રભુ પ્રથમ તીર્થંકર થયેલ હોવાની મનુષ્યોનો વ્યવહારધર્મ, શિલ્પકળા, લોકવ્યવહારનું નિરૂપણ, નગરસ્થાપના, રાજ્યવ્યવસ્થા અને પ્રભુના સુરાજ્યનું વિવેચન, હૃદ્રો વગેરેએ પ્રભુના પંચ કલ્યાણકના પ્રસંગોએ કરેલ અપૂર્વ ભક્તિપૂર્વક મહોત્સવોનું જાણુવા યોગ્ય અનુપમ વૃત્તાંત, પ્રભુએ આપેલ ભવતારણી દેશના અને અનેક બોધપ્રદ કથાઓ વગેરે અનેક વિષયો ઘણા વિસ્તારપૂર્વક આવેલા છે.

એકંદરે આ ચરિત્ર પહેલેથી હેલ્ડે સુધી મતનપૂર્વક વાંચવા જેવું અને પઠનપાઠનમાં નિરંતર ઉપયોગ કરવા યોગ્ય છે, જેને માટે વિશેષ લખવા કરતાં અનુભવ કરવા જરૂર છે.

સુમારે પચાસ ફોર્મ, કાઉન આઠપેજ ચારસો પાનાંનો આ સુંદર દળદાર ગ્રંથ ઊંચા એન્ટિક પેપર ઉપર સુંદર ગુજરાતી અક્ષરો, પાકા કપડાના સુશોભિત બાઈડીંગથી અલંકૃત કરવામાં આવેલ છે.

કિંમત રૂ. ૫-૦-૦ પોસ્ટેજ અલગ.

પુસ્તક : ૪૧ સુ :

અંક : ૫ મો :

આત્મ સં. ૪૮

વીર સં. ૨૪૭૦

વિક્રમ સં. ૨૦૦૦ : માર્ગશીર્ષ :

ઈ. સ. ૧૯૪૩ : ડિસેમ્બર :

પ્રભુ ભજન

(ધુંધટ કા પટ ખોલ રે... 'જ્યુથિકા રે.')

જીવન કા પથ ખોલ રે.....

તોરે સૈયાં મિલેંગે. જીવનકાળ

સુખદુઃખ મેં તું કાઢે ભમતા, હસત-રડત ચક્રડોળ રે.

તોરે ૧

મન મૂરખ તું દુઃખ ન ધરી લે, સુખ-દુઃખ બહાના છોડ રે;
દો[નો] કે ખીચમેં ધીરતા રાખી લે, આનંદ સેં હસ ડોલ રે.

તોરે ૨

જાય વિખર કે દુઃખ કી બદલી, ખીલે ચંદ સુખ કોડ રે;
સમજ અધીર! જિનંદ ભજી લે, પાવત 'યશ' અણુમોલ રે.

તોરે ૩

સુયશ—

શાસન સુધાકરને

(રાગ—મેરે મૌલા શુલાલો)

શોભે શાસન-સુધાકર સૌમ્ય સૂરિ,
વાણી બૃહસ્પતિ સમ, અતિ મધુરી.....ટેક.

ધન્ય ! વાણી દિવ્ય એ સુખકર સરસ અમૃત ઝરે,
ધન્ય ! લવિ અમૃત ગ્રહી નિજ આત્મને પાવન કરે;
કલિકાલ સર્વ જ્ઞ ધર્મ-ધૂરિ.....શોભે. ૧

પંડિત જનો સૌ દેશના એ વાણીથી અતિ રીઝતા,
શાસન-પ્રભાકર હે મચન્દ્રાચાર્યજીને પૂજતા;
અર્પી જ્ઞાનની ગંગા ભાવ ધરી.....શોભે. ૨

ઇતિહાસ, વેદ, પુરાણ, આગમ, વ્યાકરણ સૌ જાણતા,
સાહિત્ય, તર્ક નિપુણ ન્યાયે, છંદજ્ઞાન પ્રકાશતા;
રચી ગ્રંથ અતુલ લીલાં ચિત્ત હરી.....શોભે. ૩

યોગીપ્રવર ! સંકલ્પસિદ્ધિ યોગબળ દ્વારા મળી,
યોગશાસ્ત્ર રચ્યું અનુભવ-સિદ્ધ જનશંકા ટળી;
સાચા સુવર્ણને શુભ ગંધ વરી.....શોભે. ૪

જન્મ પામ્યા પૂર્ણિમાએ પૂર્ણ ચન્દ્રપ્રભા ભર્યા,
પૂર્ણ જ્ઞાન-પ્રકાશથી જે કીર્તિ અક્ષયને દુવર્યા;
જ્ઞાને શુર્જર ભૂમિને યશથી ભરી.....શોભે. ૫

સિદ્ધરાજ, કુમારપાલે, અજિત સુખ પ્રાપ્તિ કરી,
સાહિત્ય, તીર્થોદ્ધારથી, સૂરિ આશિષે યશને વરી;
તરે હેમેન્દ્ર ભવજલ શુરને સ્મરી.....શોભે. ૬

રચયિતા : મુનિરાજશ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી મહારાજ

સંસારનું મૂળ

લેખક : આ. શ્રી વિજયકંતરસૂરિજી મહારાજ

સંસાર ત્રણ પ્રકારના રાગથી સંગઠિત થયેલો છે અથવા તો સંસારનું અસ્તિત્વ ત્રણ પ્રકારના રાગોએ જાળવી રાખ્યું છે. સંસાર તથા રાગ નિત્ય સંબંધવાળા છે. જ્યાં રાગ છે ત્યાં સંસાર છે અને જ્યાં સંસાર છે ત્યાં રાગ છે. રાગથી છૂટી જવાનું નામ મુક્તિ છે—આત્મ-વિકાસ છે. જેટલે અંશે રાગ ઓછો તેટલે અંશે આત્મા સ્વતંત્રતા મેળવી શકે છે. સંપૂર્ણ રાગના અભાવમાં આત્મા સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવે છે, જેને મુક્તિ કહેવામાં આવે છે. અર્થાત્ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનું નામ જ મુક્તિ છે. જ્યાં સુધી આત્મા કર્માધીનરૂપ પરતંત્રતા ભોગવે છે ત્યાં સુધી તે સાચું સુખ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.

જ્યાં રાગ છે ત્યાં દ્રેષ છે. જ્યાં દ્રેષ છે ત્યાં રાગ છે. સંસારમાં બે રાશીઓ હોય છે. પૂર્વ પુરુષો પણ આ જ પ્રમાણે કહે છે. જો સંસારમાં પ્રતિપક્ષી વસ્તુ ન હોય તો સંસારનો અભાવ જ થઈ જાય. આ વાત જો આપણે બુદ્ધિપૂર્વક વિચારીએ તો આપણને પણ બે રાશીઓનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થાય છે. જેમકે: દિવસ અને રાત, સુખ-દુઃખ, સોનું-પિત્તળ, પ્રિય-અપ્રિય, શત્રુ-મિત્ર, પંડિત-મૂર્ખ, સારું-નહારું, સ્ત્રી-પુરુષ, સાધુ-ગૃહસ્થ, ચોર-શાહુકાર, સંસાર-મોક્ષ વગેરે વગેરે. સંસારનું અસ્તિત્વ બે વસ્તુઓને જ આશ્રયીને જ છે. સંસારમાં કોઈ પણ વસ્તુ એવી નથી કે જેનું વિરોધી તત્ત્વ બીજું ન હોય. એવી રીતે રાગ-પણ દ્રેષની અપેક્ષાથી કહેવાય છે. અને દ્રેષ રાગની અપેક્ષાથી કહેવાય છે. જડ ચૈતન્યની અપેક્ષાથી અને ચૈતન્ય જડની અપેક્ષાથી કહેવાય છે. જ્યાં રાગ-દ્રેષ છે ત્યાં દુઃખ છે, જ્યાં સુખ છે ત્યાં રાગ-દ્રેષ નથી. રાગદ્રેષનો દાસ આત્મા પોતાને સુખી

માને છે, પણ તે બ્રાન્તિ છે. ઇન્દ્રિયોના વિષ-યોની અનુકૂળતા મેળવીને આનંદ માનનાર રાગદ્રેષના દાસ છે. રાગદ્રેષના દાસનું માનસ ઘણું જ વિચિત્ર હોય છે. ક્ષણે ક્ષણે હર્ષ તથા શોકને અનુભવવાવાળું હોય છે. સુખ, શાંતિ, સમતા, પ્રશમ, મુક્તિ તથા આનંદ એક જ અર્થને જણાવવાવાળા શબ્દો છે. અને તે રાગ-દ્રેષના સહભાવમાં, રાગદ્રેષજન્ય વિકૃતિમાં, વિકૃત સ્વરૂપવાળા હોવાથી સાર્થક હોઈ શકતા નથી—વિકૃત વસ્તુને જ ઓળખાવવાવાળા હોય છે; જેથી કરીને આત્માને સાચા અર્થનું ભાન થતું નથી અને પોતે અજ્ઞાનીપણે, અણબાણપણે ખોટાને સાચું માનીને પોતાનું અત્યંત અહિત કરી બેસે છે. રાગદ્રેષની પ્રેરણાથી સાચાને ખોટું અને ખોટાને સાચું માને છે, જેથી કરીને ધારેલું મેળવી શકતા નથી—ઇચ્છાઓની અવધિને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી.

વિશ્વવાસીઓ ઉપર સામ્રાજ્ય કરનાર રાગ ત્રણ રૂપને ધારણ કરવાવાળો છે. જેમ અનાદિ શુદ્ધ પરમાત્મા પોતાના બ્રહ્મા, વિષ્ણુ તથા મહેશ એમ ત્રણ રૂપ ધારણ કરીને વિશ્વની વ્યવસ્થા કરે છે તેમ રાગ પણ કામરાગ, સ્નેહ-રાગ તથા દુષ્ટિરાગરૂપ ત્રણ રૂપ ધારણ કરીને વિશ્વવાસીઓની વ્યવસ્થા કરે છે.

કામરાગ: ઇચ્છા તથા મદન એમ બે સ્વરૂપવાળો છે. સંસારમાં આત્માઓને જેટલી ઇચ્છાઓ થાય છે તેનું મૂળ કારણ કામરાગ છે. આ ઇચ્છાઓ જે આત્મામાં અધિકતર હોય છે, ત્યાં કામરાગની પ્રબળતા હોય છે. મદનરૂપ કામરાગથી જીવાત્માઓને વિષય-અબ્રહ્મની ઇચ્છા થાય છે. મૈથુનની ઇચ્છા ઉત્પન્ન કરનાર મદનરૂપ કામરાગ છે, અને તે

ધમ્મરૂપ કામરાગથી કાંઈક જુદો પડે છે- સર્વથા ભિન્ન નથી. ધમ્મરૂપ તથા મદન બન્ને કામરાગનાં અંગ છે. કામરાગ સ્વરૂપ છે.

સ્નેહરાગ માતા, પિતા, પુત્ર, મિત્ર આદિ ઉપર થાય છે. આ રાગ પણ આત્માને પોતાનું હિત કરતાં અટકાવે છે. સ્નેહરાગ પ્રશસ્ત સારો છે તથા અપ્રશસ્ત ખોટો છે; એમ બે પ્રકારનો હોય છે. પ્રશસ્ત સ્નેહરાગ દેવશુર તથા ધર્મ ઉપર હોય છે. પ્રશસ્ત સ્નેહરાગ આત્મવિકાસમાં સાધનરૂપ બની શકે છે, પણ અમુક હદ સુધી જ ઉપયોગી છે, પછી અન-ધિકારીપણે અહિતકર્તા થઈ પડે છે. જોતમ-ને શ્રી વીર ઉપર પ્રશસ્ત રાગ હતો ત્યાં સુધી કેવળજ્ઞાન ન થયું; માટે અમુક હદ પછી પ્રશસ્ત રાગ પણ ઠીક નથી, તો પછી અપ્રશસ્ત તો ક્યાંથી સારો હોઈ શકે ?

ત્રીજો દષ્ટિરાગ છે કે જેને દર્શનમોહ કહેવામાં આવે છે. તે ઘણો જ ખોટો છે. આત્માને અનંતાકાળથી સંસારમાં રજળાવનાર દષ્ટિરાગ જ છે. આ દષ્ટિરાગ મિથ્યાત્વને જ કહેવામાં આવે છે. મિથ્યાત્વને વશ થઈને આત્મા સાચાને ખોટું અને ખોટાને સાચું માને છે. ધર્મને

અધર્મ અને અધર્મને ધર્મ મનાવનાર દષ્ટિ-રાગ જ છે. જીવને ઘણાં કહેવામાં આવે કે સંસાર ખોટો છે; છતાં સંસાર ઉપર તેમજ વિષયો ઉપર અનાદિ કાળનો દષ્ટિરાગ હોવાથી સંસાર તથા વિષયોનું બહુમાન કરે છે. પોતાનું અહિત કરીને પણ સંસાર તથા વિષયોનો પક્ષ કરે છે. ઉપરના બે રાગ છોડવા સહેલા છે પણ દષ્ટિરાગ છોડવો ઘણો જ મુશ્કેલ છે; માટે જ રાગથી મુક્ત થવાનો પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે.

સુખ, શાંતિ તથા નિવૃત્તિ રાગના અભાવે જ મળી શકે છે; માટે સમભાવ કેળવવા હમેશાં અભ્યાસી બનવાની જરૂર છે. વીતરાગના શિક્ષણાલયમાં બેસીને, વીતરાગતાનું શિક્ષણ લેવાની સુખાભિલાષીઓને આવશ્યકતા છે. રાગી જ્ઞાની નથી થઈ શકેતો; અજ્ઞાની નિસ્પૃહી નથી બની શકેતો. જ્ઞાનીને આડંબરની આવશ્યકતા નથી. જ્યાં આડંબર તથા ડોળ છે ત્યાં દંભ છે અને જ્યાં દંભ છે ત્યાં વસ્તુ નથી. વાગ્આડંબરમાં વધુ દંભ છે. સરળતામાં સ્પૃહા નથી. નિસ્પૃહીમાં દંભ નથી. જ્યાં દંભ નથી ત્યાં અવશ્ય સત્ય છે; જ્યાં સત્ય છે ત્યાં શાંતિ છે; જ્યાં શાંતિ છે ત્યાં સુખ છે અને જ્યાં સુખ છે ત્યાં આત્મવિકાસ છે.

“વગ” (પક્ષ) પ્રબળતાદર્શક

સિંહાન્યોક્તિ ।

વસંતતિલકા વૃત્ત

उत्तुङ्गशैलशिखरस्थितपादपस्य, काकोऽपि पक्षफलमालभते स्वपक्षैः ।

सिंहो बली गजविदारणदारुणोऽपि, सीदत्यहो ! तरुतले सलु पक्षहीनः ॥

(ઉપરના શ્લોકનું રહસ્ય) હરિગીત.

ગિરિશૃંગ તરુદ્ધ કાક ચાખે, પાંખરૂપી વગવડે,
હાથી વિદારણ સિંહ પણ પાંખો વિના ક્યાંથી ચડે ?
માટે કહેવત છે ખરી કે, વગ તહાં પગ પેસશે,
અવલોકનારા સબજનો, જ્યાં ત્યાં જ આવું દેખશે.

કવિ રેવાશંકર વાલજી બધેકા

નંદન મણિયાર

લેખક : મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ (સંવિગ્નપાક્ષિક)

[નોંધ:-રાજગૃહી નગરીમાં રહેતો નંદન મણિયાર ભગવાન મહાવીરસ્વામીના ઉપદેશથી પ્રતિભોષ પામી શ્રાવકધર્મ અંગીકાર કરે છે. એક વખત પર્વના દિવસે નિર્જળ ત્રણ ઉપવાસ કરી પૌષધ લઇને બેઠો છે. ઉનાળાના દિવસો હોઈ તૃષાથી ઘણો વ્યાકુળ થાય છે ને આત્મદૃષ્ટિથી ચલિત થઈ કુદૃષ્ટિ તરફ તેનું ચિત્ત જોડાય છે. અર્થાત્ તેને વશ થાય છે. આ પૌષધવ્રતમાં રાત્રિના વખતે તૃષાતુર જીવોની શાંતિને માટે વાવ આદિ કરાવવાના વિચારો કરે છે. ત્યારબાદ પૌષધનું પારણું કરી, રાજગૃહી નગરીથી થોડે દૂર માર્ગમાં ગંગિયા અને ધર્મશાળાથી મંડિત એક સુંદર પાણીની વાવ કરાવે છે. અનેક વટેમાર્ગીઓ તથા અન્ય દર્શની બિહુકા વગેરે તે વાવનું પાણી પી ધર્મશાળામાં વિશ્રાન્તિ લે છે. નંદન મણિયાર પણ પોતે અંધાવેલી વાવ આદિને જોવા માટે વારંવાર જાય છે. ત્યાં લોકોના મુખેથી પોતાની પ્રશંસા થતી સાંભળી ઘણો ખુશી થાય છે. આ વખતે તેને સુસાધુઓના સંસર્ગનો લાંબો વખત અભાવ હોઈ કુદૃષ્ટિ-મિથ્યાદૃષ્ટિઓના સંસર્ગમાં અવારનવાર આવવાનું થવાથી સ્વધર્મથી ચલિત થાય છે. મરણ સમયે પોતે અંધાવેલી વાવ આદિમાં ચિત્ત લાગ્યું રહે છે, ને તે આસક્તિને આસક્તિમાં મરીને તે જ વાવમાં દેડકાપણે ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાં પોતે અંધાવેલી વાવને જોઈ ઉઠાપોહ થતાં જાતિસ્મરણજ્ઞાન થઈ પોતાના પૂર્વકર્મનું સ્મરણ થઈ આવે છે. પોતાના પરમ ઉપકારી ધર્મગુરુ ભગવાન મહાવીરદેવ યાદ આવે છે. પોતે ધર્મથી પતિત થઈ, આવી અધમ સ્થિતિને પામ્યો એનો પારાવાર પશ્ચાત્તાપ કરે છે. વ્રતગ્રહણ કરવાની ઇચ્છાવાળો તે દેડકા હૃદયમાં

ભાગ મહાવીરદેવને સ્થાપી તેનું જ એક ધ્યાન ધરતો સર્વ સચિત્ત વસ્તુઓનો ત્યાગ કરી સૂઝી લીધે આ-દિનું ભક્ષણ કરવાપૂર્વક જીવન ગુજારે છે. એક વાર તે નગરીનો શ્રેણિક રાજા ભાગ મહાવીરદેવને બહારના ઉદ્યાનમાં પધારેલા જાણી, વાંદવા માટે તે વાવના રસ્તે થઈને જાય છે. લોકોના મુખેથી સાંભળી આ દેડકો પણ પોતાના ધર્મગુરુ આવ્યા છે, એવું જાણી તેના હર્ષનો ઉદ્રેક માતો નથી. તેનું ચિત્ત એક પોતાના ધર્મગુરુ ભાગ મહાવીરદેવના દર્શન-વંદન માટે તત્પર થઈ રહ્યું છે. ભાગ મહાવીરદેવમાં જ એકમનવાળો તે દેડકો વાંદવા જતાં રસ્તામાં શ્રેણિક રાજાના ઘોડાના પગની ખરીવડે ચગદાઈ મરણ પામે છે. મરીને મહારિક્ષિ-સિદ્ધિવાળો દ્વંદ્વરાંક નામનો દેવ થાય છે. ત્યાંથી ચ્યવી તે દેવ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જઈ મોક્ષગતિને પામશે.

આ રીતે નંદન મણિયારનું કુદૃષ્ટિના સંસર્ગથી પતન થઈ પુનઃ ઉત્થાનિત થાય છે.

દ્વંદ્વરાંક નામનો તે દેવ અવધિજ્ઞાનથી પોતાના પરમ ઉપકારી ધર્મગુરુ ભાગ મહાવીરદેવને આવેલા જાણી સર્વ સામગ્રી સહિત હર્ષથી પુલકિત હૃદયે વાંદવા આવે છે, અને ત્રિપ્રદક્ષિણા આપી સ્તુતિ, વંદન ને વિવિધ પ્રકારે નૃત્યાદિક કરી ભગવાનના શરીરે વિષ્ટા ને પરુ જેવી વસ્તુનું વિલેપન કરી સ્વસ્થાને ચાલ્યો જાય છે. ત્યાં આવેલા શ્રેણિક મહારાજ આ દૃશ્ય જોઈ કોધાયમાન થાય છે. ખરી રીતે એ ચંદન આદિ ઉત્તમ સુગંધી દ્રવ્યો હતા. સજામાં શ્રી ગૌતમ-સ્વામી ભગવાનને પ્રશ્ન પૂછે છે કે: ‘ આ દેવે આટલી બધી રિક્ષિ ને શક્તિ કયા શુભ કર્તવ્યથી મેળવી ? ’ એ પ્રશ્નના ઉત્તરરૂપે ભાગ મહાવીરદેવે સ્વમુખે ઉચ્ચા-

રેલું આ તેના પૂર્વભવનું કથાનક છે. આમાંથી આપણને ઘણું ઘણું જાણવાનું મળી શકે તેવું છે. તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ આલેખેલું સદરહુ કથાનક ગ્રંથાધારે લઈ મૂકવામાં આવ્યું છે, તેમાં કોઈ ભૂલચૂકને સ્થાન હોય તો શોધક વિદ્વાનો ક્ષન્તવ્ય લેખશે.]

રાજગૃહી નગરીમાં નંદન મહિયાર નામનો એક ધનાઢ્ય ગૃહસ્થ રહેતો હતો. એક વખત ભગવાન મહાવીરદેવ શહેર બહાર ઉઘાનમાં આવીને રહ્યા હતા. ધર્મશ્રવણ અને વંદન કરવા નિમિત્તે ત્યાંનો શ્રેણિકે રાજા તથા બીજા શ્રદ્ધાળુ લોકો ત્યાં આવ્યા. તે વખતમાં એક દુર્દુરાંક નામનો દેવ સભામાં આવ્યો. તેણે વિવિધ પ્રકારે દેવકુમાર અને દેવકુમારીઓને પોતાની શક્તિથી પ્રગટ કરી, નૃત્ય ગાયન કરી, પોતાની દેવશક્તિ સર્વ સભાને બતાવી. આ શક્તિ બતાવવાનો હેતુ કાંઈ પોતાની શક્તિ કે રિદ્ધિનું અભિમાન ન હતું, પણ ધર્મના ફળમાં સંદેહ કરનારા જીવોને દઢ કરવા નિમિત્તે અને જીવો પોતાના આત્મ-બળથી અનંત શક્તિઓ મેળવી શકે છે તે જાણાવી ધર્મકાર્યમાં ઉત્સાહિત કરવા નિમિત્તે, તથા જે મહાપુરુષના બોધથી પોતે આ શક્તિને પામ્યો હતો તેની કાંઈ પણ ભક્તિ કરવી આ નિમિત્તે તેનો પ્રયાસ હતો.

દુર્દુરાંક દેવ આ પ્રમાણે ભગવાન મહાવીર દેવની ભક્તિ, સ્તુતિ, વંદન, નમન કરીને તથા ભગવાનના શરીરે ઉત્તમ સુગંધી દ્રવ્યો-ચંદન આદિનું વિલેપન કરી, તે દ્રવ્યો સભાને પોતાની શક્તિથી વિષ્ટા ને પરુ જેવા દેખાડી સ્વસ્થાનકે ગયો. ત્યારે જાણવા છતાં પણ સભાના લોકોને ધર્મમાં સ્થિર કરવા નિમિત્તે શ્રી જોતમસ્વામીએ ભગવાન મહાવીરદેવને પૂછ્યું કે: ‘હે પ્રભુ! આ દેવે આટલી બધી રિદ્ધિ અને શક્તિ કયા શુભ કર્ત્તવ્યથી મેળવી? વાત ખરી છે. શુભ કર્ત્તવ્યથી નાના પ્રકારની રિદ્ધિસિદ્ધિ મળે છે.

જીવોનું મૂળ લક્ષ્ય તો આત્મવિશુદ્ધિ ઉપર જ હોય છે. છતાં જેમ અનાજ નિમિત્તે અનાજ વાવવા છતાં ઘાસ, કડબ વગેરે સ્વાભાવિક-અનિચ્છાએ પણ થાય છે, તેમ આત્મવિશુદ્ધિ કરવાના પ્રયત્નમાં પુન્યકર્મ સ્વાભાવિક થાય છે, અને તેને લઈને બધી અનુકૂળ સામગ્રીઓ મળી આવે છે; છતાં મૂળ ઉદ્દેશ તો વિશુદ્ધતાનો હોવો જોઈએ.’

ભગવાન મહાવીરદેવે જવાબ આપ્યો: ‘જોતમ! આ દેવનો જીવ રાજગૃહી નગરીમાં નંદન મહિયાર નામે એક ધનાઢ્ય ગૃહસ્થ હતો. એક દિવસ હું અહીં આવ્યો હતો ત્યારે મારો ઉપદેશ સાંભળી તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ પામ્યો હતો. વળી તેણે ગૃહસ્થને લાયક વ્રત, નિયમો મારી પાસે ગ્રહણ કર્યા હતા. કેટલાક વખત સુધી તેણે આ ગૃહસ્થધર્મ સારી રીતે પાળ્યો, પણ પાછળથી કુદૃષ્ટિ-ઉન્માર્ગ ગમન કરનાર પાંચ ઈંદ્રિયોના વિષયોમાં આસક્તિ-વાળા મનુષ્યોનો સંસર્ગ તેને વધારે થવા લાગ્યો અને એને તેની સમ્યગ્દૃષ્ટિને પોષણ આપનાર-વૃદ્ધિ પમાડનાર તથા શુદ્ધ માર્ગમાં ટકાવી રાખનાર સાધુઓની-આત્મનિષ્ઠ ગુરુઓની સોબત બિલકુલ રહી નહીં. સાધુપુરુષોની સોબતના અભાવે તેનામાં મિથ્યા બુદ્ધિનો વધારો થતો રહ્યો અને સદ્બુદ્ધિ-સમ્યગ્દૃષ્ટિ ધીમે ધીમે મંદ મંદ ભાવને પામવા લાગી. કંઈક મિશ્ર પરિણામે તે કાળક્ષેપ કરવા લાગ્યો.

એક વખત ઉનાળાના દિવસોમાં ત્રણ ઉપવાસપૂર્વક પૌષધ લઈને ધર્મક્રિયા કરતો હતો. ઉપ-સમીપે-વસન-વાસ=આત્માની સમીપે રહેવું તે ઉપવાસ. ઉપવાસનો ખરો આંતર-ગર્ભિત અર્થ આત્માની સમીપે રહેવું તે થાય છે. અને પૌષધનો અર્થ આત્માને પોષણ આપનાર, પુષ્ટિ આપનાર, આત્માની વિશુદ્ધિ કરનાર થાય છે.

અનાજનો તથા પાણીનો ત્યાગ કરી ભૂખ્યા રહેવું તેટલો સાંકડો ઉપવાસનો અર્થ નથી. તે અર્થ તો ઉપવાસનું બાહ્ય રૂપક છે. વ્યાવહારિક અર્થ એવો થાય છે ખરો, પણ તેનાં આંતરજીવન સિવાય આ વ્યાવહારિક અર્થ ઉપયોગી થતો નથી. સમ્યક્દષ્ટિ જીવમાં તે ઉપવાસનું આંતર જીવન હોય છે. આ આંતર જીવનના અભાવે, બાહ્ય સ્વરૂપવાળો ઉપવાસનો અર્થ ચોખ્ખા કાઠી લીધા પછી બાકી રહેલા ફેતરા જેવો છે, આત્માની સમીપે રહેવું તે ચોખ્ખા જેવું છે. ત્યારે ખાવું નહીં તે ઉપવાસનો અર્થ ઉપરના ફેતરા જેવો છે. આ ફેતરાં ઉપયોગી છે, ચોખ્ખાનું રક્ષણ કરનાર છે, ઉપ-ષ્ટંભક છે, પણ ચોખ્ખા વિનાના એકલા ફેતરા ઉપયોગી નથી. તેની કિંમત નથી. આત્માની સમીપે નિવાસ કરવારૂપ આંતર જીવન સિવાય આ એકલા ઉપવાસને લાંઘણ કહેવામાં આવે છે.

આ શરીર એક રાફડા જેવું છે. ત્યારે કામ, ક્રોધ, રાગદ્વેષ, ઇર્ષ્યા, અભિમાન ઇત્યાદિ સર્પ સમાન છે. મારવો છે સર્પ અને તોડવો છે રાફડાને; તેથી શું ફાયદો થાય? જેમ રાફડાને તાડના કરાય છે, તેમ અંદરનો સર્પ ઊઠો પેસતો જાય છે. ખરી રીતે કામ-ક્રોધાદિને હઠાવવાના છે. આત્મજ્ઞાનના પ્રકાશથી તે હઠી શકે છે, તેને ભૂલી જઈ એકલા શરીરને શોષી નાખવાથી ઉલટું સાધન નબળું પડી જાય છે. સાધનને નબળું પાડી નાંખવાથી કાંઈ અજ્ઞાન હઠી શકતું નથી.

આ નંદન મણિયાર અકુમ-ત્રણ ઉપવાસ કરી શરીરને નબળું પાડતો હતો, પણ તેના કામ-ક્રોધાદિ નબળા પડતા ન હતા. કારણ કે તેનામાંથી સમ્યક્દષ્ટિ ચાલી ગઈ હતી અને મિથ્યાદષ્ટિ આવી બેઠી હતી. સમ્યક્દષ્ટિ તે આંતરજીવનનો ગર્ભ છે તે ચોખ્ખા સમાન છે. તેના અભાવે આ ઉપવાસ કરવારૂપ ફેતરાં શું

ઉપયોગી થાય? આમ ઉપવાસથી નબળું પડેલું શરીર બીજે દિવસે જોજન કરવાથી પાછું હતું તેવી સ્થિતિમાં આવી જવાનું. એકાદ મહિના સુધીના ઉપવાસ કરાયેલા મનુષ્યનું શરીર એકાદ બે માસ પછી પાછું પૂર્વની સ્થિતિમાં આવી જાય છે ત્યારે તેના ક્રોધાદિ કષાયો તો ઉપવાસના દિવસોમાં પણ પ્રસંગે અધિક દીપી નીકળે છે; ત્યારે આ ઉપવાસોથી-એકલા ઉપવાસોથી-આત્માની પાસે રહેવા સિવાયના ઉપવાસોથી વસ્તુતઃ ફાયદો માલૂમ પડતો નથી.

બાહ્ય ઉપવાસો, આંતરપ્રવૃત્તિમાં આવતાં વિધનો-અડચણો દૂર કરવા માટે છે, ખાવા-પીવાનો વખત અચાવવા માટે છે. ખાવાને લીધે બહાર જંગલપાણી જવાનું થાય છે, આળસ આવે છે, ઊંઘ વધે છે, વ્યવહારના કામમાં પ્રવૃત્તિ વધે છે. આ સર્વ અટકાવવાનો ઉદ્દેશ બાહ્ય ઉપવાસનો છે.

ઉપવાસને દિવસે આરંભ ઓછો કરાય છે. ઉપવાસના કારણે પ્રવૃત્તિ-વ્યવહારની બાહ્ય પ્રવૃત્તિ ઓછી કરાય છે, વિષયની ઇચ્છાઓ ઉપર કાબુ મેળવાય છે. આળસ, ઊંઘ, જંગલ, પાણી અને ખાવાપીવાનો ત્યાગ ઇત્યાદિ કારણોને લઈ અચેલા વખતનો ધર્મધ્યાનમાં ઉપયોગ લેવામાં આવે છે.

આજે મારે ઉપવાસ છે એ ભાવનાને લઈ બાણી જોઈને હલકી પ્રવૃત્તિ કરતો જીવ અટકે છે. ઇત્યાદિ કારણે બાહ્ય ઉપવાસ ઉપયોગી છે, પણ આ ઉપયોગીપણું જેની આંતરદષ્ટિ ખૂલેલી હોય તેને જ વસ્તુતઃ કામ લાગે છે. જેની આત્માની પાસે રહેવાની પૂર્ણ ઇચ્છા છે તેને ઉપયોગી છે. તે સિવાયના તો આ મળેલો વખત પણ પ્રાયઃ વિકથાદિમાં નિષ્ક્રમ જાય છે.

સમ્યક્દષ્ટિવાળા જીવો આ ઉપવાસ કરી શકે છે. એકાદ દિવસને માટે પણ આવી પ્રવૃત્તિ

કરવાથી ધીમે ધીમે તેના માર્ગમાં આગળ વધી શકાય છે.

આ બાહ્ય ઉપવાસનો નિષેધ કરવાનો અહીં જરા પણ ઉદ્દેશ નથી. ઉદ્દેશ માત્ર સમ્યગ્દષ્ટિ તરફ દોરવાનો છે. સમ્યગ્દષ્ટિ સાથે આ બાહ્ય ઉપવાસ થયા વિના કેવળ અજ્ઞાનદશાથી દેહને ક્ષીણ કરી નખાય ત્યાં સુધી કરાતા ઉપવાસો એ યોગ્ય નથી તે કહેવાનો છે. કેવળ આ ઉપવાસ ઉપર આગ્રહ કરી આંતરદષ્ટિને ભૂલી જવામાં આવે છે તેને બાંધીત કરવાનો ઉદ્દેશ છે.

નંદન મણિયાર ત્રણ ઉપવાસ કરીને બેઠો હતો, પણ મિથ્યાદષ્ટિ હોવાથી આ ઉપવાસનું રહસ્ય તેના બાળુવામાં ન હતું. પૂર્વે સમજાયેલો બોધ મિથ્યાદષ્ટિઓના વિશેષ પરિચયથી ભુલાઈ ગયો હતો. બોધ સંજ્ઞાએ પોતે અમુક ધર્મ પાળનાર છે, એટલે મારે આમ કરવું જોઈએ એ કારણે તેની એ પ્રવૃત્તિ હતી.

આત્મસ્વરૂપના માર્ગમાં ચાલનાર મહાન શુભોના અભાવે જીવોને ખરો રસ્તો હાથ લાગતો નથી. હૃદયની ઊંડી લાગણીવાળી પ્રવૃત્તિ વિના તે સત્ય તત્ત્વો આ હૃદયમાં પ્રગટ કરતા નથી.

સમ્યગ્દષ્ટિ થયા સિવાયની ક્રિયા બંધનની હેતુભૂત થાય છે. કેઈ પણ આશા કે ઇચ્છાથી તે ક્રિયા કરાય છે. વિપરીત પ્રસંગો આવી પડતાં-દુઃખદાયી પ્રસંગો આવી મળતાં સમભાવ રહી શકતો નથી. આર્ત, રોદ્ર પરિણામ થઈ આવે છે. આ સ્થળે સમ્યગ્દષ્ટિ તેનો સવળો અર્થ લે છે. વિચારદ્વારા વિષયને પણ સમરૂપે પરિણમાવે છે. દુઃખમાંથી પણ સુખ શોધી કાઢે છે. પૂર્વકર્મોના ઉદય બાણી આકુળતા રહિત ઉદયને વેઠે છે. નંદન મણિયારમાંથી સમ્યગ્દષ્ટિ રિસાઈ ગયેલી હોવાથી અને મિથ્યાદષ્ટિ ત્યાં હાજર હોવાથી વિકટતાના પ્રસંગે આત્મભાન ભુલાયું.

બનાવ એવો બન્યો કે, ઉનાળાનો વખત હોવાથી રાત્રિના વખતે તેને ખૂબ તૃષ્ણ લાગી. તેને લઈને વિવિધ પ્રકારના વિચારો ઊઠવા લાગ્યા. આત્મભાન તો હતું એણું, તેમાં તૃષ્ણાને લઈ આર્તધ્યાન વૃદ્ધિ પામ્યું. તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે: ધન્ય છે તેઓને! કે જેઓ કૂવા, વાવ, તળાવો બંધાવે છે. ધર્મોપદેશકોએ પણ આને ઉત્તમ ધર્મ ગણ્યો છે. જેઓ આને ધર્મ ગણતા નથી પણ તેમાં દોષ, બતાવે છે તેઓનું કહેવું મિથ્યા છે. ઉનાળામાં તૃષ્ણાતુર થયેલા અનેક પ્રાણીઓ પાણી પીને શાંતિ પામે છે. હું એક સુંદર વાવ હવેથી બંધાવીશ. મને પણ પુન્યબંધ થશે વગેરે.

પોતાને માથે સંકટ કે વિપત્તિ આવી પડવા પહેલાં બીજાનાં દુઃખો દૂર કરવા માટે જેઓ કેઈ પણ જાતના બદલાની આશા રાખ્યા વગર પોતાની સ્થિતિ અને અધિકારના પ્રમાણમાં પરોપકારના કાર્યમાં પ્રયત્નશીલ થાય છે તેઓ ઉત્તમ ગણાય છે; છતાં પોતાને તેવી સ્થિતિનો અનુભવ થયા પછી પણ જેઓ બીજાનાં દુઃખોને કે હાજતોને બાળતા થાય છે અને તેઓને મદદ આપવા પ્રયત્ન કરે છે તે પણ ઠીક ગણાય છે.

નંદન મણિયારની અત્યારની પાણી વિનાની દુઃખી સ્થિતિએ પોતાની માફક ઓખઝતુમાં અનેક જીવો પાણી વિના પ્રાણત્યાગ કરે છે, દુઃખી થાય છે, પીડાય છે; માટે તેને મારે મદદ કરવી જોઈએ એ સ્થિતિનું ભાન કરાવી આપ્યું. તેની અત્યારની સ્થિતિને માટે લે વિચારો યોગ્ય હતા, પણ પોતે ઉપવાસ કરી, પૌષ્ઠ ગ્રહણ કરી, આત્માની નજીકમાં રહેવાનો તથા આત્મશુભને પૌષ્ઠ મળે તેવી આવરણ વિનાની સ્થિતિમાં આગળ વધવાનો પ્રયત્ન કરવા નિમિત્તે બેઠો હતો- નિર્ણય કર્યો હતો-પ્રત્યાખ્યાન ગ્રહણ કર્યું.

સત્યાસત્ય ગવેષણા ।

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૭૯ થી શરુ)

લેખક : રા. રા. જીવરાજભાઈ આંધવજી દોશી, બી. એ., એલએલ. બી.

(૨) સત્ય શા માટે બોલવું ? અસત્યનો શા માટે ત્યાગ કરવો ? તે બીજો સવાલ હવે જોવાનો રહે છે.

સદાચાર શા માટે પાળવો ? સદ્વર્તન શા માટે રાખવું ? ચારિત્ર શા માટે શુદ્ધ રાખવું ? તેવા મોટા સવાલમાં આ સવાલનો સમાવેશ થાય છે. એટલે નીતિ અને ધર્મના મૂળભૂત

હતું અથવા તેવા સામર્થ્ય વિના પણ તેવા સામર્થ્યને સૂચવતો હોય તેવા દેખાવવાળો જે પ્રયત્ન કરતો હતો તેને લાયકતા તે વાતને મદદ કરનાર અત્યારના તેના વિચારો ન હતા. એટલે કે તૃષ્ણાના અંગે આર્તધ્યાનના પરિણામ તેમજ વાવ વગેરે બંધાવવાના વિચારો આ સ્થિતિમાં તેને યોગ્ય ન હતા.

વિશેષમાં આ વિચારોમાં તેને બદલાની પણ આશા હતી. હું વાવ બંધાવી અન્યને પાણી આપું તેના બદલામાં પુન્ય બંધાય. તે પુન્યના કારણથી હું આગળ ઉપર સુખી થાઉં. કાર્ય કરી બદલો માગવા જેવું આ કામ હતું. આ વ્યાપાર લેવડદેવડના જેવો હતો. આમાં દુનિયાના સુખની આશા હતી, પુન્યની ઇચ્છા હતી, વાવ બંધાવવાનું અભિમાન હતું. આ આશયને લઈને તે કાર્ય આવરણ તોડનાર ન હતું; પણ પુન્યનું પણ આવરણ લાવનાર હતું.

વાવ કૂવા, તળાવો બનાવવાથી અનેક જીવો પાણી પીને શાંત થાય છે-સુખી થાય છે. તેમ માછલા અને નાના અનેક જંતુઓનો નાશ પણ થાય છે. બગલાં આદિ પ્રાણીઓ તથા પારધિ, માછીમાર આદિ મનુષ્યો તરફથી તેમાં રહેલા જીવોને ઉપદ્રવ પણ થાય છે. એટલે

સિદ્ધાંતો આ સવાલને અંગે જોવાના રહે છે. આર્યધર્મોમાં નીતિ અને ધર્મના નિયમો જુદા જુદા નથી; ઉલટું નીતિનો પાયો ધર્મ ઉપર છે અને નીતિ વિનાનું આચરણ ધર્મ નથી. પાશ્ચાત્ય તત્ત્વજ્ઞાનમાં નીતિ અને ધર્મને જુદા જુદા દૃષ્ટિબિંદુથી જોવામાં આવે છે. પાશ્ચાત્ય મત પ્રમાણે મનુષ્ય જીવનને કોઈ

જેમ તે કામ અનેક જીવોને સુખી કરનાર છે, તેમ દુઃખી કરનાર પણ છે. જો પુન્યનું અભિમાન છે, પુન્ય લેવાની ઇચ્છા છે તો પાપ પણ આવવાનું જ. આ કારણને લઈને તે ક્રિયા તદ્દન નિર્દોષ નથી. છતાં તે તે ભૂમિકામાં રહેલા જીવોને કરવા લાયકનું તે કાર્ય છે.

જ્ઞાની મહાત્માઓનું કહેવું એમ છે કે તમે પરોપકારના કાર્ય લલે કરો; પણ તેમાં આસક્તિ રાખ્યા વિના કરો; તેના બદલા તરીકે ફળની આશા રાખ્યા વિના કરો; લોકો તમોને 'સારા કહેશે' એવી ઇચ્છા વિના કરો. મતલબ કે કોઈ પણ જાતના માન, મહત્ત્વ કે બદલાની આશા વિના કરો તો તે કાર્યોમાંથી તમને બંધન કરનારા બીજ નાશ પામશે; તમે તમારી ફરજ બજાવી ગણાશે; પણ કોઈ આશા કે ઇચ્છા રાખીને અભિમાનથી કે અજ્ઞાન દશાથી દોરવાઈને કાર્યની શરૂઆત કરશો તો તમે જરૂર બંધાવાના જ. પછી શુભ કામ હશે તો પુન્યથી બંધાવાના, અશુભ કામ હશે તો પાપથી બંધાવાના અને શુભાશુભ હશે તો પુન્યપાપ બંનેથી બંધાવાના. એ વાતમાં તમારે જરા પણ સંશય ન રાખવો. (ચાહુ)

અદૃશ્ય સત્તા અથવા વિશ્વરચના (cosmos) સાથે સંબંધ છે એવી ભાવના તે ધર્મની છે. જ્યારે નીતિને અદૃષ્ટ સત્તા અથવા વિશ્વરચના સાથે સંબંધ નથી, પણ આ જિંદગીના કર્તવ્ય અને મનુષ્ય મનુષ્ય વચ્ચેના અરસપરસ વ્યવહાર સાથે સંબંધ છે.

ધર્મના ફરમાનો માથે ચઢાવવાના છે. તેને અંગે વાદવિવાદનું સ્થાન નથી, જ્યારે નીતિના નિયમો માટે પસંદગી થઈ શકે છે, નાપસંદગી પણ થઈ શકે છે. પાપ, પુણ્ય, સ્વર્ગ, નરક વગેરે ભેદો ધર્મ બતાવે છે. જ્યારે સાચું ખોટું, સારું નરસું વગેરે ભેદો નીતિ બતાવે છે. ધર્મ પોતાના સિદ્ધાંતો સનાતન-ફેરફાર ન થઈ શકે તેવા-માને છે, નીતિના નિયમોમાં દેશકાળ પ્રમાણે ફેરફાર થઈ શકે છે. ધર્મમાં આત્માનું અમરપણું, પરલોક, ઈશ્વર વગેરે માન્યતાઓને પ્રાધાન્ય છે, અને તેને ઉદ્દેશીને ચારિત્રના નિયમો બંધાય છે. નીતિમાં લોકસમાજ, સમાજહિત વગેરે સવાલો મુખ્યપણે જોવામાં આવે છે. તેને અનુલક્ષીને નિયમો બંધાય છે નીતિ અને ધર્મની ભાવનાઓ વચ્ચે ઉપર પ્રમાણેનો ભેદ બતાવ્યા પછી મુખ્ય સવાલ જોવાનો રહે છે કે સદાચાર શા માટે પાળવો? સદ્વર્તન શા માટે રાખવું? આ સવાલની ચર્ચા નીતિ અને ધર્મ બંનેના નિયમોથી આપી શકાય છે. પ્રથમ નીતિ (morality) શાસ્ત્ર શું જુલાસો કરે છે તે જોઈએ.

સદાચાર પાળવો; કારણ તેથી ભલું થાય છે. ભલું-શ્રેય (good) એટલે શું તે સવાલ તુરત જ ઊભો થાય છે. શ્રેય કોને ગણવું તે મુશ્કેલીવાળો સવાલ છે. જે મને આનંદ આપે તે મારે માટે ભલું એવો એક સ્વાભાવિક જવાબ આવે છે. ખાવામાં આનંદ આવે તો, ખાવું તે સારું. નાટક જોવામાં આનંદ આવે તો નાટક જોવું સારું. ચિત્ર કાઢવામાં આનંદ

આવે તો ચિત્ર કાઢવું સારું. તે પ્રમાણે ઇન્દ્રિયોના વિષયો ભોગવવામાં આનંદ આવે તો વિષયો ભોગવવા તે સારું. ટૂંકામાં સારાની એક વ્યાખ્યા એ થઈ શકે કે જે આનંદ આપે તે સારું. અને સારું મેળવવાની અને ખરાબ ત્યજવાની દરેક પ્રાણીને ઇચ્છા હોય છે. એટલે આ જીવનમાં આનંદ આપે તે વસ્તુઓ ભોગવવી. જે વધારેમાં વધારે આનંદ આપે તે વધારે ભોગવવી. સારાનો અર્થ આનંદ આપનાર વસ્તુ કરવાથી ચાર્વાકનો મત આવીને ઊભો રહે છે. પાશ્ચાત્ય તત્ત્વજ્ઞાનમાં પણ ચાર્વાકને મળતો એક મત છે. જેને Hedonism કહેવામાં આવે છે.

આનંદ આપે તે સારું એવો મત સ્વીકારવાથી અનેક દૂષણો આવે છે. આનંદ આપનાર ઘણી વસ્તુઓ થોડા વખત માટે આનંદ આપે છે, પછી દુઃખ આપનાર થાય છે. અતિશય ખાવાથી અજીર્ણ થાય છે. વિષયોને અતિશય ભોગવવાથી ક્ષય જેવા વ્યાધિ થાય છે. વળી એક માણસને જે આનંદ આપે છે તે બીજાને દુઃખ આપે છે. અને આનંદ સ્થાયી રહેતો નથી. આવા અનેક કારણોથી એકાંત આનંદ આપનાર શ્રેય છે એવું નીતિતત્ત્વવેત્તાઓ કબૂલ રાખતા નથી. અને આનંદ (pleasure) ઉપર જ શ્રેય (good) ને સ્થાપવા માગતા નથી. બીજી એક એવી થિયરી છે કે જે ઇચ્છવા યોગ્ય (desirable) હોય તે શ્રેય છે. આ થિયરીને પણ ઉપર પ્રમાણેના દોષો આવે છે. માણસની ઇચ્છા હુમેશાં સારી વસ્તુને માટે નથી. કેટલીક ઇચ્છાઓ તો અધમ હોય છે. કેટલીક વખત ઇચ્છિત વસ્તુ પ્રાપ્ત થયા પછી પણ સુખ મળતું નથી. સુખ મળે તો સ્થાયી રહેતું નથી. જુદા જુદા માણસોની ઇચ્છાઓ જુદી જુદી હોય છે એટલે ઇચ્છાને સુખ-શ્રેયનું કારણ માનવું પણ વ્યાજબી નથી.

સત્યાસત્ય ગવેષણા ।

૯૫

આવી ચર્ચાને પરિણામે હાલના નીતિવેત્તાઓ એવા નિર્ણય ઉપર આવેલ છે કે જે વસ્તુ અથવા આચરણ આપણે બુદ્ધિપૂર્વક પસંદ કરી શકીએ તે શ્રેય છે. That which we rationally approve is good. કોઈ પણ વસ્તુ અથવા આચરણ આપણે બુદ્ધિ-પૂર્વક ત્યારે જ પસંદ કરીએ કે જે ટૂંકા વખત માટે હિતકર્તા ન હોય, પણ લાંબા વખત સુધી હિતકર્તા હોય. જે કૃત્યથી આપણને સંતોષ થાય, જે બીજાને હાનિકર્તા ન હોય. ટૂંકામાં કોઈ વસ્તુ કે આચરણ સારું છે કે કેમ તે નક્કી કરવા માટે તે આનંદ આપનાર છે, ઇચ્છવા યોગ્ય છે એટલું જ જોવાનું બસ નથી પણ જો તેથી આપણને સંતોષ થાય, આપણી બુદ્ધિની પ્રસન્નતા મેળવે તો તે સારું છે એમ જાણવું જોઈએ.

માણસની પ્રવૃત્તિ સુખ મેળવવાને અને દુઃખમાંથી મુક્તિ મેળવવા માટે છે. એટલે માણસ જે આચરણ કરે છે તે સુખ મેળવવાને કરે છે. સત્ય બોલવાથી સુખ મળે છે અને અસત્ય બોલવાથી સુખ મળતું નથી પણ દુઃખ મળે છે; માટે માણસે સત્ય બોલવું અને અસત્યથી વિરમવું એવો નીતિનો નિયમ છે. સત્યાસત્ય બોલવાનો વિચાર સ્વહિતની ખાતર કરીએ તો જણાય છે કે અસત્ય બોલવાથી અંગત હિત સચવાતું નથી. અસત્ય બોલનારનો કોઈ વિશ્વાસ કરતું નથી. વિશ્વાસ ઊઠી જાય છે એટલે સમાજમાં રહીને જે લાભ મળી શકે તે અસત્ય બોલનારને મળતો નથી. અસત્ય લાંબો વખત છૂપું રહેતું નથી, અને છૂપું રાખવાને અત્યંત કાળજી રાખે તો વખત ને શક્તિનો ખોટો વ્યય થાય છે. અસત્ય બોલનાર તરફ બીજા લોકોને તિરસ્કાર થાય છે. અસત્ય બોલવાના કારણમાં મુખ્ય કાયરતા (cowardice) હોય છે. અસત્ય બોલનારને પણ પોતાની કાયરતા

નિહિત લાગે છે. બીજાનો ખોટો લાભ લેવાને અસત્ય બોલવું તેમાં પોતાને જ પોતાની જાત ઉપર તિરસ્કાર આવે છે. યોગ્યતા વિના ખોટું માન મેળવવાની ખાતર ખોટું બોલવાથી સ્વમાનની વૃત્તિને હાનિ પહોંચે છે, અને અરસપરસના વ્યવહારમાં સરલતાની જે કિંમત છે તે ન સમજવામાં ભૂલ થાય છે. ખોટું બોલવાની ટેવ પડવાથી ઘણીવાર ખોટું બોલનાર પોતાની જાતને ઠગતા શીખે છે. લાંબો વખત ખોટું બોલવાની ટેવ પડવાથી તેને સત્ય-અસત્યનું ભાન રહેતું નથી અને ધીમે ધીમે તેની નૈતિક અધોગતિ થાય છે. સમાજની દૃષ્ટિએ જોતાં ખોટું બોલવાથી સમાજવ્યવસ્થા ટકી શકતી નથી, વ્યાપાર અને વ્યવહાર ચાલી શકતા નથી, દેશો અને રાજ્યો વચ્ચેના સંબંધો સ્થાયી રહેતા નથી અને સર્વત્ર અવિશ્વાસની લાગણી ઊભી થાય છે. માટે જ શાસ્ત્રમાં અસત્યની નિંદા કરેલ છે અને સત્યાન્નાસ્તિ પરો ધર્મઃ । સત્યથી બીજો શ્રેષ્ઠ ધર્મ નથી એવી સત્યની પ્રશંસા કરેલ છે.

નીતિ અને વ્યવહારની દૃષ્ટિએ સદાચાર પાળવાનું અને સત્ય બોલવાનું ખતાવ્યા પછી, ધર્મની દૃષ્ટિએ સદાચાર શા માટે પાળવો એ હવે જોવાનું રહે છે.

આર્યધર્મમાં ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પ્રકારના પુરુષાર્થ ખતાવ્યા છે. અને ચાર પ્રકારના પુરુષાર્થમાં મોક્ષ મેળવવાનો પુરુષાર્થ મુખ્ય ગણવામાં આવે છે. મોક્ષ સાધ્ય છે અને ધર્મ, અર્થ, કામને ગોણુ માની ફક્ત સાધન માનવામાં આવ્યા છે. દુઃખમાંથી આત્યંતિક મુક્તિ તે મોક્ષ છે. જૈન દર્શન પ્રમાણે મુક્તિ સર્વ દુઃખની ફક્ત અભાવાત્મક અવસ્થા નથી, પણ નિરાળાધ સુખની ભાવાત્મક અવસ્થા છે. પુરુષાર્થનું ધ્યેય મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ છે. તે પદ પ્રાપ્ત કરવાને સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન

અને સમ્યગ્ચારિત્ર આવશ્યક છે. સત્ય બોલવું તે સમ્યગ્ચારિત્રનો વિષય છે. એટલે જ્ઞાન અને દર્શન વિષે વિવેચન કરવાની આ સ્થળે જરૂર નથી. પાતંજલ યોગદર્શનમાં અહિંસા; સત્ય વગેરેને યમ કહ્યા છે. જૈન દર્શનમાં વ્રત કહ્યા છે. અવિદ્યા, રાગ, દ્વેષ આદિ અશુદ્ધિનું વિયોગ પમાડવાનું, અને વિવેક, ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરવાનું યમ એક સાધન છે. જૈનદર્શનમાં પણ અહિંસાદિ પાંચ વ્રતો કર્મના ક્ષય કરવાના સાધનો માન્યા છે. અને કર્મક્ષય થતાં મોક્ષને પ્રાપ્ત કરાવનાર ગણવામાં આવ્યા છે. એટલે ધર્મ પ્રમાણે સત્ય, અહિંસા આદિ નિયમો આ લોક અને પરલોકમાં સુખ આપનાર છે. અશુભ કર્મનો-ક્ષયોપશમ-ક્ષય કરનારા અને શુભ કર્મોને ઉપાર્જન કરનારા છે અને છેવટે મોક્ષ-પ્રાપ્તિના ઉત્તમ સાધનો છે.

આવતા નવા કર્મોને રોકવા તેને જૈન-શાસ્ત્રમાં સંવર કહેવામાં આવે છે. **આશ્રવનિરોધઃ સંવરઃ** (તત્ત્વા. ૯-૧) અને દશ પ્રકારનો ઉત્તમ ધર્મ સંવરસંપાદનસામર્થ્યનું નિમિત્તકારણ શાસ્ત્રકારોએ બતાવેલ છે. તે ઉત્તમ ધર્મમાં સત્યને પણ ગણાવેલ છે.

ઉત્તમઃ ક્ષમામાર્દવાર્જવશૌચસત્યસંયમતપઃ ત્યાગાકિશ્ચન્યબહ્વચર્યાણિ ધર્મઃ ॥ (તત્ત્વા. ૯-૬)

આ ધર્મ અનગાર ધર્મ કહ્યો છે અને અનગાર સાધુએ તો સત્યધર્મ ફેટલી સંભાળથી પાળવો તેનું વર્ણન ભાષ્યમાં કર્યું છે. સાધુનું વચન યથાર્થ હોવું જોઈએ, પ્રાણીને અહિત-કર્તા ન જોઈએ, એટલું જ નહિ પણ તે વચન પુરુષ કર્કશ ન હોવું જોઈએ, પિશુન છલ-કપટવાળું ન જોઈએ, અસભ્ય ન જોઈએ, ચપલ ન જોઈએ, આવિલ એટલે કલુષ ન જોઈએ,

વિરલ એટલે ભાંગ્યું તૂટ્યું ન જોઈએ, સંજ્ઞાનું ન જોઈએ. મધુર જોઈએ, અભિજાત-વિવેકવાળું જોઈએ, અસંદિગ્ધ જોઈએ, સ્ફુટ-સ્પષ્ટ જોઈએ, ઉદારતાવાળું જોઈએ, ગ્રામ્ય (vulgus) પદાર્થ બોલતું ન જોઈએ, વિકથા કરનાર ન જોઈએ, રાગદ્વેષ યુક્ત ન જોઈએ. સત્ય વચનનું વ્યાવહારિક દૃષ્ટિએ વર્ણન કર્યા પછી શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ વર્ણન કરતાં ભાષ્યકાર કહે છે કે: સત્ય વચન સૂત્રમાર્ગને અનુસરતા અર્થ કહેવાવાળું જોઈએ; સાંભળનાર માણસના ચિત્તને ગ્રહણ કરનાર જોઈએ; પોતાના અને બીજાના અનુચ્છ-પસંદગી પમાડનાર જોઈએ; માયારહિત જોઈએ; દેશક્રમને યોગ્ય જોઈએ; અવધ જોઈએ; અરિ-હંતના શાસને મંજૂર રાખેલ જોઈએ; યત-સંયમિત જોઈએ; ચિત્ત ઉપયોગ પૂરતું જોઈએ; યાચન, પ્રચ્છન્ન અને પ્રશ્નવ્યાકરણરૂપ હોવું જોઈએ. ટૂંકામાં, સંયમી સાધુપુરુષના વચન પણ કેવા હોવા જોઈએ તે શાસ્ત્રકારે યથાસ્થિત બતાવ્યું છે. જૈનમાર્ગ અહિંસા ઉપર રચાયેલ છે. કાયિક હિંસા ન કરવી જોઈએ એટલું જ નહિ, પણ માનસિક હિંસા પણ ન કરવી જોઈએ એવો જૈનદર્શનનો ઉપદેશ છે. લખવાના, છપાવવાના, સાંભળવાના, બોલવાના સાધનો આ કાળમાં વધી જવાથી, શાસ્ત્રકારનો ઉપરનો ઉપદેશ દરેક સાધુ-સંયમી પુરુષે મનન કરવાનો અને ચારિત્રમાં ઉતારવાનો છે. તે ઉપદેશ પ્રમાણે ચાલવાથી સ્વ અને પર બંનેનું કલ્યાણ છે. ધર્મની હેલના થતી અટકે છે. કટુ વાણીના ઉપયોગથી જૈન સંઘ અને સમાજમાં જે કલુષિત વાતાવરણ ફેલાયું છે તે અટકાવવાનો શાસ્ત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે-ભાષાનો વચનનો ઉપ-યોગ કરવો તે ઉત્તમ માર્ગ છે. શાસ્ત્રમાં સાધુ-પુરુષનો ભાષાને અંગે આ ઉત્તમ ધર્મ કહ્યો છે.

આંતરદર્શન (Introspection)

લેખક :—રા. રા. વકીલ ન્યાલચંદ લક્ષ્મીચંદ, બી. એ., એલએલ. બી. સાદરા.

દર્શન એ પ્રકારનું: બાહ્યદર્શન અને આંતર-દર્શન. રૂપી પદાર્થનું ઇન્દ્રિયદ્વારા દર્શન તે બાહ્યદર્શન, અને અરૂપી પદાર્થનું દર્શન તે આંતરદર્શન. મન-ચિત્ત-બુદ્ધિના પ્રભાવથી અંતરંગ વિચારણાથી વસ્તુના સ્વરૂપનું-શુષ્ક-દ્વેષનું યથાર્થ જ્ઞાન તે આંતરદર્શન. તમામ રૂપી પદાર્થો સ્વચ્છરૂપે-નાનામોટા આકાર ધરાવતા-દેહધારી સ્વરૂપે દૃષ્ટિગત થતા હોવાથી તેનું બાહ્ય સ્વરૂપે ઇન્દ્રિયની મદદથી જે દર્શન થાય છે; એટલે તેના અસ્તિત્વની-વિદ્યમાનપણાની આપણને જે પ્રતીતિ-ખાતરી થાય છે તેને કેવળ બાહ્યદર્શનની કોટીમાં મૂકી શકાય; પરંતુ તે જ રૂપી પદાર્થોના-વસ્તુઓના ક્ષણે ક્ષણે ખલટાતા જતા ભાવો અને શુભો સંબંધમાં આપણે કંઈ ખ્યાલમાં બાંધી શકીએ છીએ. વિચારણા અને અવગાહન શક્તિના પ્રયોગોથી તેના સંબંધમાં યથાર્થ જ્ઞાન મેળવીએ છીએ, જેને આંતરદર્શનની કોટીમાં મૂકી શકાય.

આ પ્રકારની ગણતરીએ અરૂપી પદાર્થો દેહધારી ન હોવાથી-નિરાકારી, હોવાથી તે કદી પણ બાહ્યેન્દ્રિયના વિષય થઈ શકતા નથી એટલે તે બાહ્ય દૃષ્ટિપથમાં આવતા નથી અને તેનું બાહ્યદર્શન થઈ શકતું નથી; જેથી કરીને જીવાત્મા-પરમાત્મા વગેરે અરૂપી પદાર્થોનું આંતરદર્શન જ તે માટેના યથાયોગ્ય પ્રયાસથી આપણે માટે શક્ય છે. આવા અરૂપી પદાર્થોની શુષ્ક-સ્વભાવ-સત્તાના સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન તે જ આંતરદર્શન એટલે તેના સંબંધમાં

જ્ઞાન અને દર્શનને બુદ્ધિ પાડી શકાતા નથી. મુખ્યતઃ એ દેહધારી છતાં પણ દેહથી સર્વથા ભિન્ન જીવાત્મા અને કર્મબળના પ્રતાપે ધારણ કરવામાં આવતા દેહનો, સકળ કર્મક્ષયના પ્રભાવથી તે જ જીવાત્માના દેહનો નાશ થતાં પરમાત્મદશાને પહોંચેલો તે જ જીવાત્મા, કેવળ જીવાત્મા તરીકે અરૂપી હોવાથી તે ખરેખરા આંતરદર્શનનો જ વિષય છે અને તેનું આંતરદર્શન સૌ કોઈ મુમુક્ષુ-મોક્ષાર્થી મનુષ્ય પરમ ઉત્કટ ભાવથી ઇચ્છી રહેલ છે; પરંતુ તે સામાન્ય રીતે ધારી લેવામાં આવે છે તેટલું સહેલું કે સુસાધ્ય નથી.

આવું પરમ ઉત્કૃષ્ટ આંતરદર્શન કોને, ક્યારે, કેવા સંયોગોમાં, કેવા કેવા સાધનસમગ્રીના જોડાણથી અને ઉપાય વિશેષથી પ્રાપ્ત થઈ શકે. તેની ચર્ચા આ લેખનો મુખ્ય વિષય છે. વિષય એટલો બધો ગહન અને સૂક્ષ્મ બુદ્ધિગમ્ય છે કે કોઈ પ્રખર અભ્યાસી-ધર્મશાસ્ત્રવિશારદ, વિચારક કે યોગી મહાત્મા અગર તો ખરો તત્ત્વદષ્ટ જ તેને પૂરેપૂરો ઇન્સાફ આપી શકે તેમ છે; છતાં પણ આ સામાન્ય પ્રયાસથી તેવા કોઈ મહાનુભાવ લેખકની પ્રવૃત્તિને ઉદ્ભૂત કરવાનું બની શકશે તો આ લેખની તેટલા પૂરતી સાર્થકતા માટે કંઈક સંતોષ પ્રાપ્ત કરવાનું કારણ ઉપસ્થિત થશે.

પ્રત્યેક રૂપી વસ્તુના બાહ્ય દર્શન પહેલાં તે વસ્તુની ઓળખ પૂરતું કંઈક જ્ઞાન અંતરમાં સ્થિત થયેલું હોય જ છે એટલે ગાયનું પ્રથમ

દર્શન થતાં, મન અને ચક્ષુ (ઇન્દ્રિય) ખીણ કોઈ બાબતમાં રોકાયેલ ન હોય તો મન ચક્ષુ સાથે જોડાય છે અને ચક્ષુ દ્રશ્ય વસ્તુ સાથે જોડાય છે; એટલે તરત જ પ્રથમ ગાયનું દર્શન થાય છે અને પછીથી તેનું વિશેષ જ્ઞાન-લાંબા કે ટૂંકા શીંગડાવાળી, પીળી, ઘોળી કે રાતી વગેરે બાબતોનું અને તેના અન્ય ગુણોનું જ્ઞાન થાય છે અને તેનું બરાબર અવધારણુ થતાં સ્મરણુ શક્તિની તીવ્રતાના તરતમ યોગે ઇચ્છા થતાં તે જાણત કરી શકાય છે.

આવા શ્રેણીબદ્ધ સર્વ પ્રયોગોની અરૂપી વસ્તુના આંતરદર્શન માટે જરૂરિયાત જણાતી નથી. અન્ય કોઈ સામાન્ય વસ્તુ કે પદાર્થ કરતાં પણ આત્માના આંતરદર્શનની ભાવિક હૃદયના મુમુક્ષુ મનુષ્ય પ્રાણી માટે અનિવાર્ય આવશ્યકતા માનવામાં આવે છે.

શાસ્ત્રના અભ્યાસથી અગર તો સત્સંગના પ્રતાપે જડ અને ચેતન વસ્તુની પરસ્પર ભિન્નતાનો-લેદભાવનો યથાર્થ વિવેક પ્રાપ્ત કરવાનું સફળાગ્ય પ્રાપ્ત થાય અને ક્રમે ક્રમે આવી ઉચ્ચતમ-બરાબર ખીલતી રહે-પૂરતું બળ મેળવતી રહે તો આત્મા જેવી ઉત્તમોત્તમ વસ્તુનું યથાર્થ આંતરદર્શન સુલભ થઈ પડે.

પરમ માનનીય-તત્ત્વદર્શી-મહાનુભાવ-પર-મોપકારી ઉપદેષ્ટાઓ વખતોવખત પરમ કલ્યાણકારી ઉપદેશામૃતનું પાન કરનારા ભવ્ય પ્રાણીઓને માટે તેમણે સાંભળેલ ઉપદેશનું ભરતીય-સારભૂત વસ્તુ (Extraot) તારવવામાં આવે એટલે કે ઘણા જ ટૂંકા શબ્દોમાં તેનો નિચોડ કાઢવામાં આવે તો તે અમુક દૃષ્ટિએ સાપેક્ષ ભાવપૂર્વક “ આત્માને ઓળખો ” એવા બે જ શબ્દોમાં કાઢી શકાય ખરો. અન્ય મહાત્માઓ તેમની દૃષ્ટિએ મળી આવતો કંઈક જ જુદો જ નિચોડ આપણી પાસે મૂકી શકે છતાં પણ કોઈ તત્ત્વચિંતક મહાનુભાવ પુરુષે મૂકેલ

ઉપરના શબ્દો ઘણા જ રહસ્યપૂર્ણ, ભાવવાહક અને અર્થગંભીર જણાતાં હોવાથી તેની નિશ્ચયે આપણે આત્મકલ્યાણની સાધનામાં આગળ વધીએ તો કંઈ ખોટું નથી. ભક્ત-કવિ નરસિંહ મહેતા પોતાના એક ભજનમાં લલકારી ગયા છે કે : “ જ્યાં લગી આત્માતત્ત્વ ચિન્થો નહિ ત્યાં લગી સાધના સર્વ જૂઠી. ” આવું અનુપમ સ્કુરણુ આપણને પરમ સુષુપ્ત દશામાંથી અભાયખી ભરેલી રીતે જાગૃત કરે છે અને આપણને સર્વાંશે માર્ગદર્શક થઈ પડે છે.

અમુક નિશ્ચિત સ્થાને પહોંચવા માટે જુદે જુદે સ્થળેથી જેમ લાંબા, ટૂંકા, સરળ કે કઠિન, કંટકમય કે કષ્ટ વર્ગના અનેક રસ્તાઓ હોય છે તેમ “ આત્માને ઓળખવા ” માટે જુદા જુદા તત્ત્વદષ્ટાઓ પોતપોતાની દૃષ્ટિ અનુસાર, અધિકારીની સાધનસામગ્રી અને શક્તિનો ખ્યાલ રાખીને, શ્રીમાન હરિભદ્રસૂરિ મહારાજ કહી ગયા છે તેમ અધિકારીવશાત્ શાસ્ત્રે ધર્મસાધનસંસ્થિતિના સૂત્રને અવલંબીને અનેકાનેક માર્ગ આત્માની ઓળખાણ માટે બતાવી ગયા છે અને તે પ્રત્યેક માર્ગ યથોચિત વિચારણા માગી દે છે.

પ્રસ્તુત વિષયને અંગે સમજી શકાય તેમ છે કે આત્માને ઓળખવાનું કાર્ય સામાન્ય મનુષ્ય માટે ઘણી જ મુશ્કેલી ભરેલું છે; છતાં પણ તે તદ્દન અશક્ય નથી. આત્મદ્રવ્ય અરૂપી હોવાથી અન્ય કોઈ સંજ્ઞન ગમે તેવા મહાન પ્રયાસથી પણ આપણને તેની સીધી રીતે ઓળખાણ કરાવી શકે તેમ નથી. તેનું સ્વરૂપ શાસ્ત્રકારો પણ અકથ્ય-અવાચ્ય-અનિર્વચનીય હોવાનું જણાવે છે. એટલે આપણે હરકોઈ પ્રયાસે બને તેટલી તમામ શક્તિ ફેરવીને આંતરદર્શન કરવાનું જ રહે છે અને આવા વિશુદ્ધ આંતરદર્શનથી આત્મદ્રવ્યની સાચી અને ખરેખરી ઓળખ થઈ શકે છે.

આંતરદર્શન (Introspection)

૯૯

સૌ કોઈ સહેલાઈથી સમજી શકે તેમ છે કે આવું આંતરદર્શન ટૂંક સુદતના પ્રયાસથી એકે તડાકે સિદ્ધ થઈ શકતું નથી. તેને માટે વરસોના વરસોનો અને અનેક ભવાંતરોનો શુદ્ધ દિલનો સતત પ્રયાસ આવશ્યક છે. પ્રથમ તીર્થંકરના જન્મદાત્રી મરુદેવા માતા કેળના ભવમાંથી જ મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કરીને હાથીની અંગાડીમાં બેઠા બેઠા જ સમવસરણસ્થિત ઋષભદેવ ભગવાનની ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ નિહાળીને ઉત્તમોત્તમ ભાવનાથી આંતરદર્શન કરી કેવળજ્ઞાન અને પરમાત્મદશા મેળવી શક્યા તેમજ ભરત મહારાજ આરીસા ભુવનમાં કેવળજ્ઞાન સંપાદન કરી શક્યા તે ખરું; પરંતુ તેમના જેવા હથુ-કર્મી જીવો ગણ્યાગાંઠ્યા જ હોય છે એટલે આપણા નસીબે તો સતત પ્રયાસ અને વીર્ય-સ્ફુરણની જ જરૂર રહે છે.

ખાળક જેમ લીંટા દોરતાં દોરતાં-એકઠો ઘૂંટતાં ઘૂંટતાં એકઠો લખતા શીખી શકે છે તેમ આપણે પણ ધુણાક્ષરન્યાયે આત્માના આંતરદર્શન માટે જો પ્રયાસ સતત કર્યે જઈએ તો કાળક્રમે-પુણ્યબળના સંયોગે આત્મતત્ત્વની ઝાંખી કરી શકીએ ખરા. આવો પ્રયાસ કેવા કેવા ઉપાયોથી-સાધનસામગ્રીથી સાધ્ય થઈ શકે તે એક સૂક્ષ્મ વિચારણા માગતો જટિલ પ્રશ્ન છે અને સૌ કોઈએ પોતપોતાની સાધન-સામગ્રીની વિપુલતા વધાર્યે જઈ સ્વકીય અનુકૂળતા મુજબ તેનો ઉકેલ કરવાનો રહે છે.

પ્રત્યેક આત્મા મૂળ સત્તાએ અનંતગુણ અને અનંતશક્તિનો ધણી (ભાજક) છે. આવા ગુણો અને શક્તિઓની પુનઃ પુનઃ વિચારણા કરતાં, શાંત ચિત્તે, એકાન્ત સ્થળમાં, શુદ્ધ હૃદયની ભાવનાપૂર્વક તેનું મનન કરતાં-તેવા મનન અને વિચારણા માટેનો કાળજીપૂર્વકનો અભ્યાસ જરૂરી રાખી-તેવા અભ્યાસમાં પ્રાણાંત કળે પણ-ગમે તેવા અસદ્ધા ઉપસર્ગ થતાં પણ-પીછેહઠ નહિ

કરતાં, દેહાધ્યાસ કે સુખશીલીયાપણામાં નહિ અટવાતાં-શરીરનું પણ ભાન ભૂલી જવા પૂરતો પ્રયાસ જરૂરી રાખી, આગળ અને આગળ જ વધતા રહેવાની તીવ્ર ભાવના અને તમન્ના સેવવામાં આવે તો સાધ્ય કંઈક નજીક આવતું જણાય.

આવા આંતરદર્શન માટે બાહ્યચક્ષુ તદ્દન નકામા છે એટલે પ્રજ્ઞાચક્ષુધારી-અંધ પુરુષને પણ તેવું દર્શન પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. તેવા દર્શન માટે પરમ વિવેકબુદ્ધિ અને ઉપયોગશીલતા-રૂપ દિવ્ય ચક્ષુઓની જ જરૂર છે. આવી અનુપમ વિવેકબુદ્ધિ-લેહજ્ઞાન-વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપનું ખરું તાત્ત્વિક દર્શનની તરતમતામાં જેમ જેમ વૃદ્ધિ થતી જાય, સાવધાનીપૂર્વકની ઉપયોગશીલતા જેમ જેમ ખીલતી જાય તેમ આત્મતત્ત્વનું આંતરદર્શન વધારે સ્પષ્ટ અને દઢ થતું જાય છે. આનુબાનુના સંયોગોથી આડખીલીરૂપ ઊભા થતા પ્રત્યાઘાતો આપો-આપ દૂર ખસી જાય છે.

આંતરદર્શનની શરૂઆત જ કંઈક મુશ્કેલી ભરેલી જણાય છે. શાંત ચિત્તથી આત્મસ્વરૂપની પુનઃ પુનઃ વિચારણા તેને શક્ય બનાવે છે. ઉચ્ચ ભૂમિકા ઉપર રહેલ તત્ત્વદષ્ટાઓનો સત્સંગ-દીર્ઘકાલિન પરિચય આંતરદર્શન માટેના પ્રાથમિક અભ્યાસીઓને ઘણી રીતે ઉપકારક અને ફાયદાકારક થઈ પડે છે.

સમશીતોષ્ણ ઋતુના કોઈક રમણીય મંગળ પ્રભાત સમયે અગર તો સૂર્યાસ્ત વખતના સંધ્યા સમયે કે ચંદ્રના ઉદય પ્રસંગે ધૂધવતા સમુદ્ર-તટે યા તો કલરવ કરતી ખળખળ વહેતી સરિતા-તટે એકાંત-નિર્જન રમણીય સ્થાનમાં આસન જમાવીને બેઠા હોઈએ અને દુન્યવી આધિ, વ્યાધિ કે ઉપાધિને ઘડીભર ભૂલી જઈ, અનેક ભવ્ય દ્રશ્યોથી ભરપૂર કુદરતની સુરમ્ય લીલાને

નિહાળતા હોઈએ, સાથે સાથે નિરબ્ર આકાશમાંથી જળતરંગો ઉપર સૂર્ય કે ચંદ્રના કિરણોનું અપૂર્વ નૃત્ય જોવાનું અને તેમજ દિવસભરની અથડામણ પછી આરામ લેવાની તૈયારી કરતાં પક્ષીઓનું આનંદજનક ગાન-તાન કર્ણપટ ઉપર અથડાતું હોય તેવા આનંદ-દાયી ચિરસ્મરણીય પ્રસંગે અર્ધનિદ્રામય સ્થિતિને અટકાવી, ઘડીભર અંતરના ઊંડાણમાં ઊતરવાનું સફલાગ્ય પ્રાપ્ત થાય તેવે વખતે જ બરાબર આત્મતત્ત્વની કંઈક અલૌકિક વિચારણા જાગૃત થાય તો મહત્ પુણ્યોદયના પ્રતાપે આંતરદર્શન માટેના દિવ્યચક્ષુની સન્મુખ આત્મતત્ત્વની ઝાંખી થઈ શકે ખરી. તેવી ઝાંખી થતાં અવારનવાર તેવા સફલાગી પ્રસંગોને ઝડપી લેવાતી તાલાવેલી જાગે તો આત્મદર્શન કેવળ અશક્ય નથી.

આત્મતત્ત્વની ઝાંખી કરનારા મુમુક્ષુ પુરુષોનું જીવન સામાન્ય પુરુષોના જીવનથી ઘણું અંશે અનોખું જ હોય છે. તેઓને મલિન કલુષિત વાતાવરણમાં રચ્યાપચ્યાં રહેવાનું અસહ્ય થઈ પડે છે. દુનિયાના ઝંઝાવાતોથી દૂરના દૂર નાસી જવાનું જ તેમને જરૂરી જણાય છે. સામાન્ય મનુષ્યો તો તેમને ભંગડભૂત જેવા જ ગણી કાઢે છે. તેમને નથી હોતો શિષ્યો વધાર્યે જવાનો મોહ કે સસ્તી કીર્તિ ખાટી જવાની લોભ-લાલસા. કેટલાક મહાનુભાવ પુરુષો તરફથી જરૂરી જણાવવામાં આવતાં પ્રશસ્ત કષાય-રાગ-દ્વેષ-ક્રોધ-માન-માયા કે લોભથી પર રહેવાનો જ તેઓ સદાસર્વદા પ્રયાસ કરતા જણાય છે. પોતાની આસપાસ આંખ મીંચીને છુકાવનારા - અંધશ્રદ્ધાળુ અનુયાયી ટોળાની તેઓ કદી પણ જમાવટ કરતા નથી; તેમજ લાખો રૂપિયા એકઠા કરી પોતાની જ નીમેલાની અને દેખરેખ નીચે તેની મનફાવતી વ્યવસ્થા કરવાનું જોખમ ઉઠાવવાનું તેમને

પાલવતું નથી. પરોપકારપરાયણવૃત્તિથી જન-સમાજના કલ્યાણાર્થે જ તેઓ પ્રવૃત્તિ કરતા હોય છે. સામાજિક હિતના લોભે ઉત્સવો અને ધામધૂમોમાં લાખો રૂપિયાનું પાણી કરાવવાની તમન્ના તેમને હોતી નથી. ધાર્મિક ઝગડાઓ અને અંદર અંદરના કલેશ, કુસંપ કે અશાન્તિમાં વૃદ્ધિ થાય તેવી કોઈ પણ પ્રવૃત્તિથી તેઓ હંજરો ગાઉ દૂર રહે છે. આત્મકલ્યાણને હાનિ પહોંચે-પોતાના આત્માને ઝાંખપ લાગે તેવું કંઈ પણ કાર્ય તેઓ કદાપિ પણ હાથ ધરતા નથી. આવા મહાપુરુષોનો જીવનવિકાસ અન્ય જનોને આદર્શરૂપ થઈ પડે છે.

આગળ કહેવાઈ ગયું છે તેમ આત્મદર્શન તરફ લઈ જતું આંતરદર્શન માની લેવામાં આવતી સહેલાઈથી સિદ્ધ થઈ શકે તેમ નથી. બાહ્ય આડંબર, વાંચ્યાતુર્ય કે સુદ્ધિયાણી વાતોથી તે સિદ્ધ થઈ શકતું નથી. કેવળ ભાવના ભાવતા મનુષ્યોથી-જનરંજન પૂરતા જ કથાનકો કરનારાને કે ચારિત્રહીન ઉપદેશકોને તેની ઝાંખી થતી નથી. કવચિત આંતરદર્શનના પ્રયોગોમાં કાળક્ષેપ કરનારાઓ મુગ્ધ જનો ઉપર એવી છાપ પાડતા દૃષ્ટિગત થાય છે કે તેમને આત્મદર્શનની ઝાંખી થતી રહે છે; પરંતુ તેમાં ઘણી વખત તેઓ આત્મવંચના તેમજ પરવંચના કરતા જણાય છે. પોતાની શક્તિ માટે હદ ઉપરાંતનું અભિમાન સેવતા ડોળઘાલુ મનુષ્યો આવી વંચનામાં એકદમ ફસાઈ પડે છે.

સરલ સ્વભાવી, ઉચ્ચતમ આદર્શ સેવના-જીવનવિકાસના કાર્યમાં પ્રતિદિન પ્રયત્નશીલ રહેતા, ચારિત્રશીલ, વિનમ્ર સંજ્ઞનોને જ આંતરદર્શનના કાર્યમાં પ્રગતિ થતી રહે છે. ધર્મશાસ્ત્રના અઠંગ અભ્યાસી, શાસ્ત્રવિશારદ જ્ઞાની મહાત્માઓ માટે જે દુઃસાધ્ય થઈ પડે છે, તે ઉપરોક્ત સંજ્ઞનોને મુસાધ્ય જણાય છે. મુમુક્ષુ જનો માટે તે અતિ ઉપયોગી વસ્તુ ગણી શકાય.

સમયં મા પમાણ ।

૬

સ્વયં'પ્રભ દેવેની વિચારણા

લેખક : મોહનલાલ દીપચંદ ચૌકસી.

ઉઘમાંથી આજસ મરડી, સફાળો જાગી જનાર માનવી ઘડીભર પોતાની આસપાસની સૃષ્ટિને કોઈ નવી જ દૃષ્ટિએ નિહાળી રહે છે; તેમ સ્વર્ગલોકમાં ઊપજનાર દેવાંશી આત્માને પણ જન્મતાં જ ચોતરફ અતુલ અને અનુપમ સમૃદ્ધિથી ભરપૂર-વિવિધ પ્રકારના દેવતાઈ

આંતરદર્શન આંતરચક્ષુ-દિવ્યચક્ષુનો વિષય હોવાથી તેમાં સામાન્ય દર્શન ઉપરાંત વિશાળ જ્ઞાનની વિપુલતાનો પણ સમાવેશ થાય છે અને એ જ દૃષ્ટિએ આંતરદર્શનથી થતું આત્મ-તત્ત્વનું જ્ઞાન-આત્માની ઓળખ થતી હોવાથી અને આખરે સુકૃતદશા પ્રાપ્ત થતાં આત્મા પરમાત્મપદને પ્રાપ્ત કરતાં તે આત્મસાક્ષાત્કાર અને પરમાત્મદર્શનનું મુખ્ય કારણ બની રહે છે.

હઠયોગના દુષ્કર પ્રયોગોથી કે યમ-નિયમ વગેરે અષ્ટાંગ યોગની સતત પ્રવૃત્તિ માત્રથી ખરું આંતરદર્શન એકદમ સિદ્ધ થઈ જાય એમ માની લેવું જોઈએ નહિ, પરંતુ તેને માટે વિપુલ સાધનસામગ્રી એકઠી કરી, મનની એકાગ્રતા કેળવતા રહેવું જોઈએ. એકાંત ખૂણામાં આસન જમાવી કેવળ આંખ મીંચીને બેસી રહેવાથી તે સાધ્ય થઈ શકતું નથી પરંતુ ઉપર જણાવ્યા મુજબ ચિત્ત વૃત્તિઓ ઉપર કાબૂ મેળવી, મનની એકાગ્રતા કેળવી, અંતરમાં ઊંડી ઊંડી વિચારણામાં તદ્દિન થવાની જરૂર છે. સૌ કોઈ મોક્ષાર્થી લવી જીવ તેની પ્રાપ્તિ માટે ઉઘમશીલ બને એ જ અભ્યર્થના.

વિલાસોથી પૂર્ણ-વિમાનો અવલોકતાં એ પ્રકારની સ્થિતિ સહજ લાગે છે. ફેર એટલો જ કે દુન્યવી માનવ, સ્મૃતિપ્રદેશમાં વધુ ને વધુ અવગાહન કરતાં, વ્યવહાર બની, અસલ સ્થિતિ-નો-નિદ્રાના અંકમાં પોઢતાં પૂર્વેની દશાનો-ખ્યાલ અનુભવે છે અને નવીન દૃષ્ટિ એ તો સ્વપ્નદશાના અંતે લાગેલ એક આભાસ માત્ર હતી એમ ખૂદલું અવધારે છે; પણ દેવલોકમાં ઉદ્ભવનાર આત્માની એથી જુદી દશા હોય છે. એની નજર સામેના પદાર્થો સ્વપ્નપ્રદેશના નહિ પણ સાક્ષાત અને સાચા હોય છે; એટલે પ્રાપ્ત થયેલ જ્ઞાનના ઉપયોગમાં ડોકિયું કરતાં જ પૂર્વ જીવનની ઝાંખી એને થાય છે. આવા જ એક દેવના જીવન પ્રતિ આપણા ચક્ષુ ફેરવીએ. વાત ઘણા પુરાણા વર્ષોની છે. એનો અંકોડો પ્રથમ તીર્થપતિ શ્રી ઋષભદેવ તીર્થંકરના પૂર્વભવ સાથે જોડાયેલો છે. પણ આપણે તો માત્ર એમાંના એકાદ પ્રસંગની ઊડતી નોંધ લઈ, પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવે પ્રથમ ગણધર શ્રી ગૌતમસ્વામીને કહેલ વચન:

‘ગોયમા, સમયં મા પમાણ ।’

અર્થાત્-હે ગૌતમ સમય માત્ર પણ પ્રમાદ કરીશ નહીં. કેવું ટંકશાળી છે-વિશ્વના સતત ચાલુ રહેલા ક્રમમાં કેવું અભાધિત છે એનું તોલન કરવાનું છે. વાચક, સત્વર મનરૂપી અશ્વને વિદ્યુતવેગે દોડાવ ! ઇશાન દેવલોકમાં પુષ્પશય્યામાંથી તરતના જન્મેલા અને જોત-જોતામાં યૌવનના આંગણે આવી ઊભેલ

એવા શ્રીપ્રભ નામના વિમાનના સ્વામી સ્વયં-
પ્રભદેવના સ્વતઃ બહાર પડતાં ઉદ્ધાર શ્રવણ
કરવામાં એક ચિત્ત બન !

‘અહા ! પૂર્વભવે હું મહાબળ રાજા,
મોટા પ્રદેશનો સ્વામી, અપાર હય-ગય-રથ
અને સૈનિકોની ટુકડીઓનો માલિક, સંખ્યાબંધ
રમણીઓનો ભરથાર, મારા રમણીય પ્રાસાદોમાં
માનવજીવનને ઉપયોગી કર્મ વસ્તુઓની કમીના
હતી ? સંસારમાં સુંદર મનાતા સુખોમાં
કર્મ કયાથ હતી ? અહર્નિશ રમણીય પ્રાસા-
દોમાં, કમનીય રમણીવૃંદ સાથે હું વિવિધ
પ્રકારની કીડાકેલી કરતો અને અવનવા વિલાસો
માણતો. ગણતરીના કલાકો રાજ્યની ચિંતામાં
જતાં અને એમાં પણ ચાર મંત્રીઓની પ્રજ્ઞાનો
સહકાર હોવાથી મારી ચિંતા એ તો નામ
માત્રની જ ને !

અરે, રોજના એ આનંદપ્રમોદના ક્રમમાં
મેં ઢાલની બીજી બાજુ પણ હોય છે અથવા
તો સુખ પાછળ દુઃખ રહેલું છે એનો કોઈ દિ
વિચાર સરખો પણ સેવ્યો હતો ખરો ? કદી
નહીં. એ વેળા ધર્મ એ તો સ્વાર્થી પુરુષોએ
ગોઠવેલા પ્યાદા જેવો લાગતો ! જુદા જુદા
દર્શનકારોએ લોળી જનતાને ભરમાવી પોતાની
બુદ્ધિમત્તાનો ચમકારો બતાવવા-પોતાના જીવ-
નનો સુખે નિર્વાહ કરવાના ઉપબંધેલા સાધન
સમાન એ ધર્મને હું લેખતો. ચાર મંત્રીઓ-
માંના ત્રણની પણ વિચારણા મારા સરખી જ
હતી ને ! વિધ વિધ મતાંતરે અને રંગબેરંગી
વિચાર સરણીઓ પરથી તેઓએ ખેંચેલા

અનુમાનો સાથે જ એ વેળા મારા મનને સો
ટચના સોના જેવા હતા, એટલું જ નહિ, પણ
એમાં રહેલ અતૂટ શ્રદ્ધાના જોરે મેં મારું
જીવન પણ ખર્ચી નાંખ્યું હતું, એમ કહેવામાં
જરા પણ ખોટું નથી !

ચોથા મંત્રી સ્વયંબુદ્ધિએ મારા પ્રત્યેની
લકિત અને હાર્દિક પ્રેમથી આકર્ષાઈ, જ્ઞાની
ભગવંતના મુખે શ્રવણ કરેલી મારા જીવન-
દીપને બુઝાવાના સાત દિન બાકીની વાત ન કરી
હોત અને એની કિંમતી સલાહને માન આપી
મેં જિંદગીનો એ નજીવો સમય આત્મશ્રેય
નિમિત્તે ન ખર્ચ્યો હોત તો આજે હું ક્યાં
હોત ? કંઈ ઊંડી ગત્તામાં ધકેલાઈ ગયો હોત ?

એ વેળા ત્રણ મંત્રીઓના અનુભવે હું
નાચ્યો હોત, એમની પૂર્વે મળતી સલાહ
પ્રમાણે વર્ત્યો હોત તો મારા જીવનનો
અંતિમ પડદો કરુણદશામાં પડી જત ! જે
ભૂમિમાં પેદા થયો એના દર્શન સરખા પણ
ન જ સંભવત ! સાત દિનનો સમય વર્ષોની
સંખ્યા આગળ શી ગણનામાં ? એટલો
મામૂલી કાળ પણ મેં મારા મહાન ઉપકારી
મંત્રીની સલાહ માની, એની સૂચના અનુ-
સાર પવિત્ર સંયમમાર્ગ લેવામાં અને નિર-
તિચારપણે પાળવામાં ગાળ્યો એનું પરિણામ
કેવું સુંદર આવ્યું ?

સમય માત્ર પ્રમાદ ન કરીશ એ વચન
કેવું ગંભીર છે ? એમાં કેવી ઊંચા પ્રકારની
દીર્ઘદર્શિતા છે ? (ચાલુ)

ધર્મ પરોપકાર તે પુન્ય છે,
જ્ઞાનીએ સંક્ષેપમાં,
હળથી ભૂમિ ઊખડે,
ધર્મનાવ સંસારમાં,

પરને પીડા તે પાપ;
આખું ધર્મનું માપ.
પુન્યે પાપ ઠેલાય;
ભવનો પાર પમાય.

અમરચંદ માવજી શાહ

અમર આત્મ મંથન

(ગત વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૭૩ થી શરુ)

લેખક : અમરચંદ માવજી શાહ

૮૭. લેખકોએ અને કવિઓએ પોતાની શક્તિનો, પોતાને મળેલી બુદ્ધિનો, અનુભવનો લાભ અન્ય આત્માઓને આપવો તે પણ એક પરમાર્થ તો છે જ; પરંતુ આત્મસાર્થકતા પણ અવશ્ય છે. તે દ્વારા પોતાના જ્ઞાનમાં વધારો થવા સાથે આત્માનંદ અને આત્મસંતોષ પ્રાપ્ત થવા સાથે નિવૃત્તિનો સદુપયોગ અને સ્વાધ્યાયનો લાભ મળે છે. ગંદા સાહિત્યના ધોધમાર પ્રવાહ સામે તાત્વિક તેમજ સંસ્કારી વર્તમાન યુગને અનુસરતું સાહિત્ય સર્જ, જગત જીવોને તૃપ્ત કરવા અને અવળે માર્ગેથી સવળે માર્ગે લાવવા માટે આવશ્યકતું છે.

૮૮. જેને દેહમાં 'હું' પણ છે, જે પોતાનું નથી તે પ્રાપ્ત કરવા માટે જીવનને વેડફવું અને 'મારું' છે એમ કહેવું તે મિથ્યાત્વ છે.

૮૯. જે વખતે જે ઇચ્છા થાય તે વખતે તે ઇચ્છાને-તૃષ્ણાને રોકી તે વગર ચલાવી લેવાની વૃત્તિ જાગૃત રહેવી તેનું નામ જ તપ.

૯૦. જીવનની દરેક પ્રવૃત્તિમાં આત્મધ્યાન જાગૃત રહે, કર્તવ્યનું જ્ઞાન જીલ્લાય નહિ, ઉપયોગપણે પ્રવર્તન તે સંયમ.

૯૧. પરવસ્તુ ઉપર પ્રીતિ કે અદેખાઈ ન થાય અને પ્રેમરૂપ અમીદષ્ટિની સ્થિરતા તે સમભાવ.

૯૨. ગમે તેવા વિષમ કે વિહ્વળ પ્રસંગોમાં પણ આત્માનંદ અને સમતા રહે તે શાંતિ.

૯૩. કોઈ પણ જીવ પ્રત્યે દ્રેષ કે મત્સર ન થાય, દુઃખી જીવોને દેખી અનુકંપા આવે-કરુણા જિભરાય, સુખી દેખીને મૈત્રીભાવ થાય તેનું નામ દયા.

૯૪. સંસારરૂપી અટવીમાં સુસાફરી કરતો આત્મા રાગદ્વેષરૂપ અજ્ઞાન ડાળડાઓ ચડાવી ઘાણીના બળદની માફક ક્રયા કરે છે. દેખીતી રીતે તે પંથ કાપે છે; પરંતુ પરિણામે તો જ્યાંનો ત્યાં જ એ દેખાય છે. કોઈ જ્ઞાની માર્ગદર્શક ચુરનો સમાગમ થાય અને અજ્ઞાનરૂપી પાટાઓ કાઢી નાખી પ્રેમરૂપી જ્ઞાનાંજન આજી તેને દૃષ્ટિ આપે અને સંવરનિર્જરારૂપ તેને સીધી સડક બતાવે તો તે ઇચ્છિત સ્થાને અવશ્ય પહોંચી શકે.

૯૫. જેમ પાણીના રેલાને નિચાણુવાળા લાગમાં સરી જતા વાર લાગતી નથી તેમ આ આત્માની અનાદિથી કર્મપ્રભાવે નીચી દશા હોવાથી મનરૂપી પાણીનો રેલો વિષય-કષાય આદિ પાપકર્તવ્યમાં જલ્દી વળી જાય છે. એ પ્રવાહ અટકાવવા અને સીધે માર્ગે વાળવા આત્મજ્ઞાનરૂપી મશિન ગોઠવી, પુરુષાર્થરૂપ પાવરથી એ પ્રવાહને બદલી, આત્મશાંતિના માર્ગે વાળી શકાય; નહિતર મનનો પ્રવાહ એટલો બધો જોરદાર છે કે વચન ને કાયા સ્થિર હશે તો પણ મનનો રેલો રાગદ્વેષરૂપ નીકોદ્ધારા વહ્યા જ કરતો હશે. (ચાલુ)

શ્રી આદિનાથ પ્રભુ ચરિત્ર (ભાષાંતર) માટે મળેલ અભિપ્રાયો—

૧. આચાર્ય શ્રી વિજયમોહનસૂરિજી તથા વિજયપ્રતાપસૂરિજી મહારાજ પાલીતાણાથી લખી જણાવે છે કે:

સુશ્રાવક ગાંધી વલ્લભદાસ ત્રિભુવનદાસ

સેક્રેટરી, શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર.

અનંતજ્ઞાનીશ્રી જિનેશ્વર પ્રભુના શાસનમાં દ્રવ્યાનુયોગ, ચરણકરણાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ અને ધર્મકથાનુયોગ એમ ચાર વિભાગમાં શ્રુતજ્ઞાન વહેંચાયેલું છે. તે ચારેય વિભાગમાં ભવ્ય આત્માઓને ગુણુશ્રેણિ ઉપર ચઢાવવામાં પ્રાથમિક સહાયક કોઈ પણ અનુયોગ હોય તો ધર્મકથાનુયોગનો પ્રથમ નંબર ગણવામાં આવે છે. એમાં પણ પરમાત્માશ્રી તીર્થંકર મહારાજના ચરિત્રો તો ખૂબ જ ઉપકારક નીવડે એમાં કોઈ આશ્ચર્ય નથી. તમોએ ભવ્ય જીવોની જ્ઞાનપિપાસા પૂર્ણ કરવાની અભિલાષાથી બાહ્ય-અભ્યંતર સૌંદર્યપૂર્ણ શ્રી આદીશ્વર પ્રભુનું ચરિત્ર પ્રકાશનમાં મૂક્યું છે, તે ઘણું જ લાભદાયક છે. પ્રકાશક તેમજ વાચકવર્ગ ખન્નેનો પ્રયાસ સફળ થાય અને આત્મિક ગુણોનો વિકાસ થાય એ જ અમો ઇચ્છીએ છીએ.

દઃ ધર્મવિજયના ધર્મલાભ

૨. પ્રાંતીજથી મુનિ હેમેન્દ્રસાગરજી મહારાજ લખી જણાવે છે કે:

શ્રીયુત ગાંધી વલ્લભદાસ ત્રિભુવનદાસ

સેક્રેટરી, શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર.

તમારા તરફથી અભિપ્રાયાર્થે શ્રી આદિનાથ ચરિત્રની નકલ મળી છે. સાબાર સ્વીકારી છે. તેના વાચન પછી ઉદ્ભવેલા વિચારો અભિપ્રાય તરીકે લખું છું.

આ એક જૈન મહાકાવ્ય છે. એનું નવંસર્જન જૈન શ્વેતાંબર જૈનાચાર્ય અને કવિકુલ-દિનમણિ શ્રી અમરચંદ્રસૂરીશ્વરજીએ ૧૦૩૦૨ શ્લોકોમાં કરેલ છે. આ મહાકાવ્ય મૂળ સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલું છે અને ઘણી ઉચ્ચ કક્ષાનું છે. ભાષા અને ભાવ મનોહર છે. રસ, અલંકાર, શબ્દલાલિત્ય વગેરે આત્મા પર અજબ અસર ઉપજાવનારાં છે.

આ મહાકાવ્યનું શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાંતર તૈયાર કરીને સુપ્રસિદ્ધ શ્રી જૈન આત્માનંદ સભાએ છપાવી પ્રસિદ્ધ કરી, સાહિત્ય ઉપાસકોને અપૂર્વ ગ્રંથસાહિત્યની ભેટ ધરીને ઉમદા સેવા બજાવી છે. છપાઈ, સફાઈ, અને મનોહર કલામય ચિત્રસહિત, પાકું પૂઠું વગેરે જોતાં ૩.૫)ની કિંમત ઘણી જ વ્યાજબી છે.

ભાષાંતરકારે ભાષાંતરમાં ઘણી જ કાળજી રાખી છે. તેથી તે વાંચતાં મૂળ સંસ્કૃત જોટલો જ રસ પ્રાપ્ત થાય છે ને પુસ્તક પૂર્ણ કર્યા સિવાય નીચે મૂકવા મન જ ન થાય તેમ લાગે છે.

આ કાર્યથી શ્રી જૈન આત્માનંદ સભાએ જૈન સમાજ-ગુજરાતી સાહિત્યની મોટી સેવા બજાવી છે. આ ધાર્મિક પુસ્તક જે ભાવનાપૂર્ણ છે તે ગુજરાતી ભાષાનો દરેક લાઘવેરીઓ શોભાવે તે ઇચ્છવા લાયક છે. આ મહાકાવ્ય જૈન અને જૈનેતર દરેકને લાભદાયક નીવડશે.

આ પુસ્તક છપાવવામાં સુપ્રસિદ્ધ જૈન દાનવીર રા. સા. શેઠશ્રી કાન્તિલાલ ઇશ્વરલાલ જે. પી.એ પોતાના દ્રવ્યનો સદુપયોગ કર્યો છે તે પ્રશંસાપાત્ર છે. આ રીતે દરેક ધનિક સદ્ગૃહસ્થો સાહિત્ય પ્રચારમાં પોતાનો હિસ્સો આપે એમ આપણે ઇચ્છીએ. મુનિ હેમેન્દ્રસાગર